

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ

ТОП-25 корупційні ризики у вищій освіті

Департамент запобігання
та виявлення корупції

2022

**антикорупційний
комплаєнс
у вишах**

Корупційні ризики у вищій освіті. ТОП 25: Стратегічний аналіз корупційних ризиків, авторський колектив, відповідальна експертка Марія ЦИП'ЯЩУК. - Київ: Національне агентство з питань запобігання корупції, Асоціація юридичних клінік України, 2022 - 106 с.

Дослідження є результатом командної роботи:

авторський колектив -

Марія ЦИП'ЯЩУК, Катерина ДАЦКО, Юлія ЛОМЖЕЦЬ

експертна оцінка дослідження -

Сергій ДЕРКАЧ, Галина КОХАН, Василь ЛУЦИК, Андрій ГАЛАЙ, Анна ФЕДОРЕНКО

літературна редакція -

Яна СОБКО

Підготовка публікації стала можливою завдяки підтримці американського народу та є частиною впровадження проекту "Антикорупційний комплаєнс у вищих навчальних закладах: від визначення ризиків до їх подолання", що реалізується ГО "Асоціація юридичних клінік України" за фінансової та експертної підтримки Проекту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія», а також експертної та консультативної підтримки Національного агентства з питань запобігання корупції.

Окремі думки висловлені в цьому дослідженні є відповідальністю авторів і не обов'язково відображають погляди USAID або Уряду Сполучених Штатів Америки.

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ

ТОП-25

корупційні ризики у вищій освіті

Департамент запобігання
та виявлення корупції

2022

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	4
КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ	9
ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	9
Ризик 1. Зловживання під час проведення вступних випробувань	9
Ризик 2. Зловживання співробітників університетів, пов'язані зі вступом іноземців	13
Ризик 3. Посередництво у наборі іноземних студентів	17
Ризик 4. Зловживання під час складання академічної різниці	19
Ризик 5. Вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки	23
Ризик 6. Залучення посередників для отримання неправомірної вигоди під час оцінювання студентів (курсантів)	26
Ризик 7. Нав'язування власних розробок (посібників) як умови позитивного оцінювання	30
Ризик 8. Використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників	32
Ризик 9. Зловживання, пов'язані із написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт	35
Ризик 10. Зловживання службовим становищем у формі сексуальних домагань з боку викладачів чи адміністрації університету за позитивні оцінки чи протекторат («сексторція»)	38
НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	43
Ризик 11. Зловживання при вступі та навчанні в аспірантурі (докторантурі)	43
Ризик 12. Надання неправомірної вигоди за складання іспитів в аспірантурі	47
Ризик 13. Маніпуляції під час формування збірників наукових статей	50
АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	53
Ризик 14. Фальсифікація результатів під час проведення конкурсу на вакантні посади ЗВО	53
Ризик 15. Зловживання при призначенні премій або інших виплат стимулюючого характеру	56
Ризик 16. Зловживання при поселенні студентів та співробітників у гуртожитки	59
Ризик 17. Неправомірна передача земельних ділянок ЗВО у користування третім особам або ж під незаконні забудови	62
Ризик 18. Неправомірна здача в оренду майна ЗВО	65
Ризик 19. Умисна закупівля непотрібних товарів	68
Ризик 20. Неправомірний вплив на процес закупівлі шляхом співпраці з контрагентами поза межами тендерних процесів	70

Ризик 21. Зловживання повноваженнями з метою примусу учасників освітнього процесу купувати платні послуги виключно в університеті	73
Ризик 22. Вимагання сплати благодійних внесків	75
Ризик 23. Тиск на активних студентів та викладачів	77
ПАРТНЕРСТВО (ВЗАЄМОДІЯ ІЗ ЗОВНІШНІМИ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ)	80
Ризик 24. Зловживання владним становищем / політичним статусом для тиску на представників закладів вищої освіти	80
Ризик 25. Залучення учасників освітнього процесу до політичної агітації та виборчого процесу на користь певних політичних діячів (партій)	83
РЕКОМЕНДАЦІЇ	86
Міністерству освіти і науки України	86
Національному агентству з питань запобігання корупції	87
Закладам вищої освіти	88
ДОДАТОК 1. ВДАЛІ ПРАКТИКИ МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ	94
Приклади вдалих практик, які існували у закладах вищої освіти до проведення моніторинрів	95
1. Спрощення взаємодії зі студентами за допомогою створення Центру студентських комунікацій	95
2. Регулярне електронне анонімне оцінювання якості викладання	95
3. Розділення посади ректора та голови вченої ради	96
4. Запровадження в освітній процес електронної системи навчання	96
5. Ротація викладачів під час оцінювання студентів	97
6. Врегулювання процедури завантаження звітів проходження практики	97
Приклади вдалих практик, які університети впровадили після проведеного моніторингу корупційних ризиків	98
1. Включення антикорупційного напрямку до стратегії розвитку закладу вищої освіти	98
2. Регулярне анонімне опитування щодо корупційних ризиків	98
3. Забезпечення прозорості процедури переведення студентів з контрактної форми навчання на бюджету	99
4. Цифровізація процесу складання академічної заборгованості	99
5. Забезпечення прозорості та відповідності процедур публічних закупівель	100
6. Цифровізація процесу складання академічної заборгованості	101
7. Врегулювання навчання іноземних студентів	101
8. Електронна система поселення у гуртожитках	101

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

З червня 2021 по лютий 2022 року Асоціація юридичних клінік України впроваджувала проєкт «Антикорупційний комплаєнс у вищих навчальних закладах: від визначення ризиків до їх подолання». Одним із напрямів проєкту був пошук та формування каталогу найбільш типових корупційних ризиків у вищій освіті.

Для цього дослідницька група проєкту:

- аналізувала відкриті джерела (реєстри (судові, реєстри НАЗК, системи Prozorro та ін.), інформацію зі ЗМІ, соціальних мереж, попередні національні та іноземні дослідження корупційних ризиків у вищій освіті);
- проводила загальнонаціональне опитування студентів закладів вищої освіти з усієї України;¹
- здійснювала поглиблений моніторинг та оцінювання корупційних ризиків у п'яти пілотних закладах вищої освіти за адаптованою Методологією, що розроблена Національним агентством з питань запобігання корупції.²

Дослідження засноване на підходах, що визначені ISO 31000, Управління ризиком — Керівні принципи (Risk Management – Guidelines)³; ДСТУ IEC/ISO 31010:2013 — Управління ризиком. Методи загального оцінювання ризиків та IEC 31010:2019 Менеджмент ризику. Методи оцінки ризику (Risk management – Risk assessment techniques)⁴.

Корупційні ризики визначені як в контексті законодавства, яке прямо регулює питання вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень (Закон України “Про запобігання корупції”, відповідні статті ККУ, КУпАП), так і додаткових норм, що визначають правила доступу до публічної інформації, здійснен-

1. Опитування зібрало відповіді 499 респондентів/ок, 98,8% з яких – студенти бакалаврату та магістратури державних університетів.

2. Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 02.12.2016 №126 “Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади”: <https://bit.ly/3HaYjJP>

3. ISO 31000, Risk Management - Guidelines: <https://www.iso.org/iso-31000-risk-management.html>

4. Націоналандарт України. Методи загального оцінювання ризиків (IEC/ISO 31010:2009, IDT, ДСТУ (IEC/ISO 31010:2013), Видання офіційне. - Київ, МІНЕКОНОМПРОЗВИТКУ, - 2015: <https://bit.ly/39dFSbv>

ня державних закупівель, порушень виборчого законодавства, злочинів проти здоров'я та статевої свободи — зокрема, сексуальних домагань. Сексуальні домагання розглянуті у цьому дослідженні як комплексна проблема, що має ознаки корупційного ризику, де “валютою” в освітньому процесі стають інтимні послуги або інші види домагань. У світі це явище також отримало назву “сексторція”.

За результатами аналізу вдалося сформувавши розширений реєстр, який налічує **55 корупційних ризиків** у чотирьох основних сферах організації вищої школи: навчальний процес, наукова діяльність, адміністративна діяльність та партнерство закладів вищої освіти із зовнішніми партнерами (стейкхолдерами)⁵. На основі розширеного реєстру експерти сформували перелік з **25 корупційних ризиків**, які є найбільш типовими для сучасної системи вищої освіти в Україні.

Для кожного ризику описані його контекст та прояви, чинники, які сприяють виникненню ризику, потенційні стратегічні та корупційні наслідки від його настання, а також приклади його реалізації.⁶

Наприкінці дослідження наведені рекомендації університетам, Національному агентству з питань запобігання корупції та Міністерству освіти і науки України щодо мінімізації корупційних ризиків у вищій освіті, згруповані за категоріями ризиків. Додатком наведені приклади кращих практик з попередження чи подолання корупційних ризиків, які команда проєкту дослідила під час моніторингів у п'яти пілотних університетах.

Ключові результати:

Серед основних **чинників**, які сприяють виникненню та реалізації корупційних ризиків у вищій освіті є:

- низький розвиток або відсутність корпоративної університетської культури, яка б включала чіткі та ефективні політики й механізми забезпечення академічної доброчесності та запобігання корупції. У тих закладах вищої освіти, які вже впродовж тривалого часу будують та розвивають стійку та комплексну корпоративну культуру — кількість та рівень корупційних ризиків значно нижчий;

5. Реєстр корупційних ризиків у вищій освіті в Україні. Посилання на сайт НАЗК: <https://bit.ly/3ztAMCx>; Посилання на сайті Асоціації юридичних клінік України: <https://bit.ly/3aNTMkl>

6. Для опису реалізації корупційних ризиків у вищій освіті використана інформація з різних джерел: дані анонімного загальнонаціонального опитування студентів; опитувань, фокус груп та індивідуальних інтерв'ю учасників освітнього процесу (адміністрація, викладачі, співробітники, студенти) у п'яти університетах, які долучилися до реалізації проєкту; даних Єдиного державного реєстру судових рішень та бази судових рішень Opendatabot; повідомлення у медіа; матеріали попередніх досліджень. У випадках, де це було можливим, для опису реалізації конкретного ризику наведена інформація з кількох джерел.

- широка дискреція повноважень адміністрації та викладачів ЗВО у поєднанні з браком контролю за фактичними відносинами між керівниками, підлеглими та студентами;
- брак автоматизації освітнього процесу на усіх рівнях та етапах — починаючи зі вступу до закладу вищої освіти, організації навчання та оцінювання до управління навчальним процесом та документообігом;
- особиста недоброчесність учасників освітнього процесу, зовнішніх партнерів, які взаємодіють із ЗВО;
- толерування корупції в вищій освіті.

Реалізація корупційних ризиків може призвести до стратегічно негативних **наслідків** як для системи вищої освіти України в цілому, так і безпосередньо для освітніх закладів. Серед таких наслідків: зниження якості освіти; відтік абітурієнтів з України; зниження довіри іноземних партнерів і, як наслідок, зменшення кількості обмінних програм, цільового іноземного фінансування державних освітніх програм; матеріальні втрати.

Реалізація багатьох корупційних ризиків може спричинити дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність винних осіб, про що свідчить адміністративна та судова практика. Зрештою, за вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів.

Моніторинг корупційних ризиків у п'яти пілотних університетах дав змогу виявити низку **вдалих практик**, які дозволяють мінімізувати такі ризики. Досить багато практик ЗВО запровадили після самих моніторингів. Серед таких практик, наприклад, — регулярне анонімне оцінювання корупційних ризиків учасниками освітнього процесу, технологічні рішення, які спрощують доступ до інформації про діяльність закладу вищої освіти у різних сферах, вдосконалення внутрішніх процедур та політик, більш активне залучення антикорупційного уповноваженого до процесів управління ЗВО та інші. Примітно, що в усіх випадках пілотних моніторингів своєрідними хабами у вишах виступали юридичні клініки. Саме їхні керівники або учасники допомагали організувати тривалий процес впровадження проєкту.

Основні рекомендації:⁷

МІНІСТЕРСТВУ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

- Розширити напрями співпраці із Національним агентством з питань запобігання корупції у питаннях: інтеграції принципів доброчесності у всі освітні процеси країни, оцінки корупційних ризиків у всіх процесах системи вищої та фахової передвищої освіти, антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, організації роботи антикорупційних уповноважених як закладів вищої освіти та і самого Міністерства.
- Посилити координаційну та навчальну роботу антикорупційних уповноважених закладів вищої освіти уповноваженою особою Міністерства освіти і науки України.

НАЦІОНАЛЬНОМУ АГЕНТСТВУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

- Розширити напрями співпраці з Міністерством освіти і науки України у питаннях розробки стандартів доброчесності закладів вищої освіти.
- У співпраці з Міністерством освіти і науки України розробити типову антикорупційну програму закладу вищої освіти.
- Посилити координацію роботи уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства освіти і науки України у частині його взаємодії з уповноваженими закладів вищої освіти.
- Посилити співпрацю з адміністрацією закладів вищої освіти з питань організації ефективної антикорупційної роботи.

ЗАКЛАДАМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- Провести моніторинг організації антикорупційної роботи закладу вищої освіти у частині матеріально-технічного забезпечення та регламентації статусу роботи антикорупційного уповноваженого.
- Антикорупційним уповноваженим за підтримки керівництва ЗВО регулярно проводити оцінку корупційних ризиків у ЗВО і розробляти заходи їх мінімізації.
- Призначати на посаду антикорупційного уповноваженого (або на умовах суміщення) осіб, які відповідають вимогам Професійного стандарту “Уповноважений з антикорупційної діяльності”.⁸

7. Більш детальні рекомендації за результатами дослідження наведені в останньому розділі цього документу.

8. Професійний стандарт “Уповноважений з антикорупційної діяльності”: <https://bit.ly/39aLZx0>

- Переглянути внутрішні антикорупційні політики та політики з академічної доброчесності на предмет дієвості процедур та механізмів реагування на корупційні прояви. За потреби — внести відповідні зміни.
- Розробити механізм захисту прав викривачів корупції у закладі вищої освіти, щоб мінімізувати негативні наслідки для здобувачів та співробітників, які повідомляють про корупційні прояви або мають активну громадську позицію та публічно заявляють про неї (організація мирних зборів проти незаконних забудов, корупційних проявів у господарській діяльності ЗВО тощо).
- Запровадити єдину електронну систему управління освітнім процесом, яка мінімізує людську участь у технічних процесах та забезпечує комунікацію з питань освітнього процесу за допомогою корпоративних засобів зв'язку. Прикладами таких систем є *Blackboard*, *Moodle*, *Brightspace*, *LearnDash* та ін.
- Розробити, пілотувати, запровадити на постійній основі навчання персоналу й студентів роботі з електронною системою управління навчальним процесом.
- Переглянути та оновити (за потреби) існуючі документи та процедури щодо визначення періодичності, змісту та порядку проведення анонімних опитувань студентів та викладачів щодо можливих корупційних проявів чи ризиків під час освітнього процесу. Визначити чітке коло суб'єктів, які проводитимуть такі опитування. Покласти координацію проведення таких опитувань на антикорупційних уповноважених закладів освіти. Також — розглянути можливість залучення до проведення таких регулярних опитувань зовнішніх експертів (професіоналів у сфері соціології, психології). Визначити чіткий та зрозумілий порядок опрацювання та реагування на результати таких опитувань.
- Створювати та поширювати легкі для сприйняття (візуалізовані, схематичні, анімовані тощо) матеріали про права студентів у навчальному процесі, які б стосувалися як питань, пов'язаних із виконанням навчального плану, так і з захистом прав у проблемних ситуаціях — актуальні контакти уповноважених осіб, каналів зв'язку тощо).

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Ризик 1. Зловживання під час проведення вступних випробувань

З 2006 року в більшість українських університетів та на багато спеціальностей можна вступити, успішно склавши зовнішнє незалежне оцінювання.

Водночас ще досі існують спеціальності (наприклад, *мистецькі* або *спортивні*), на які абітурієнтів зараховують за результатами творчого конкурсу або фахового вступного випробування.⁹ Щорічні Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти, які затверджує МОН¹⁰ (далі — умови прийому на навчання) містять лише загальні норми щодо організації такої форми вступу, які заклад вищої освіти деталізує у своїх внутрішніх Правилах прийому. **МОН не встановлює вимог щодо якості критеріїв, структури оцінювання чи форми творчих або фахових випробувань.**

Програми творчих конкурсів та фахових вступних випробувань, структуру оцінки та порядок оцінювання розробляють і затверджують голови приймальних комісій. Цю інформацію оприлюднюють на вебсайтах університетів. **Проте часто критерії, порядок та структура оцінювання підготовленості вступників — не чіткі. Це надає приймальній комісії широкі дискреційні повноваження і можливість здійснювати неправомірний вплив на таке оцінювання.**

9. Творчий конкурс — форма вступного випробування, яка передбачає перевірку та оцінювання творчих та/або фізичних здібностей вступника, необхідних для здобуття вищої освіти за визначеною спеціальністю (дизайн, образотворче мистецтво, фізична культура і спорт, правоохоронна діяльність тощо).

Фахове вступне випробування — форма вступного випробування для вступу на основі здобутого (або такого, що здобувається) ступеня або освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти, яка передбачає перевірку здатності до опанування освітньої програми певного рівня вищої освіти на основі здобутих раніше компетентностей.

10. Умови прийому для здобуття вищої освіти 2022 року: <https://bit.ly/39k1ZNe>

Наприклад, фахове вступне випробування для абітурієнтів, які бажають отримати диплом молодшого бакалавра або вступають на основі освітнього ступеня молодшого спеціаліста/бакалавра на навчальні програми зі скороченим терміном навчання, часто проходять як звичайний письмовий іспит без використання автоматизованих систем обробки результатів¹¹ і їх “вручну” перевіряють члени приймальної комісії. Відсутність законодавчої рамки або обов’язкової внутрішньоуніверситетської політики проводити такі вступні випробування з використанням автоматизованих систем, або з обов’язковим оприлюдненням результатів, чіткою процедурою апеляції до іншої приймальної комісії є джерелом корупційного ризику.

Члени приймальних комісій можуть вимагати від абітурієнтів під час приймання таких іспитів неправомірну вигоду або отримувати пропозицію її надання за незаконний вплив на результати оцінювання. Такий вплив може виявлятися у *попередньому наданні правильних відповідей/ заміні вступної роботи абітурієнта/ дописуванні відповідей в екзаменаційній роботі/наданні можливості списати тощо*. Окрім того, співробітники ЗВО можуть чинити неправомірний вплив на членів приймальної комісії, аби останні необґрунтовано завищили або, навпаки, — занижили оцінку вступникам.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Недосконалість нормативного регулювання у частині роботи приймальних комісії, які проводять творчі конкурси/приймають спортивні нормативи чи фахові випробування для вступу до ЗВО чи на навчальні програми всередині ЗВО: щорічні Умови прийому на навчання до закладів вищої освіти, які затверджує МОН, внутрішні документи ЗВО.
2. Дискреційні повноваження приймальних комісій, які приймають такі типи вступних випробувань.
3. Невизначеність форми, критеріїв та структури оцінювання, правил вступних випробувань (творчого конкурсу/спортивних нормативів/фахових випробувань)/ внутрішніх іспитів.
4. Індивідуальна недоброчесність членів приймальних комісії, які приймають такі типи вступних випробувань/внутрішніх іспитів, співробітників ЗВО, або самих абітурієнтів.

11. Автоматизовані системи навчання дозволяють проводити електронне тестування або електронне персональне оцінювання членами приймальної комісії. Також це можуть бути інші технологічні рішення, які дозволяють мінімізувати або контролювати суб’єктивність при оцінюванні.

5. Несвоєчасне оприлюднення програми вступних випробувань на вебсайті закладу освіти, що унеможлиблює якісну підготовку абітурієнтів/студентів до здачі цих випробувань.
6. Формальність та недієвість процедури апеляції у випадку незгоди абітурієнта з результатами його/її оцінювання.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Викривлення результатів вступних випробувань: або прийняття до ЗВО недоброчесних студентів, або вбудовування додаткової ланки «хабаря» під час вступної кампанії, яка проводиться за перерахованими вище процедурами, відповідно — корумпування освітнього середовища.
- Корупційний тиск на абітурієнтів/студентів та їх батьків.
- Порушення прав учасників освітнього процесу на справедливі та рівні умови вступу до закладу вищої освіти.
- Формування у майбутніх студентів і їх батьків сприйняття корумпованості ЗВО і можливості розв'язувати будь-які питання, пов'язані з освітнім процесом через неправомірний вплив чи неправомірну вигоду.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ¹²).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП)¹³.

12. Тут і далі "ККУ" - Кримінальний кодекс України.

13. Тут і далі "КУпАП" - Кодекс України про адміністративні правопорушення

- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

Під час вступної кампанії 2018 року матері однієї з абітурієнток в приймальній комісії коледжу національного університету запропонували звернутися до викладачки екології для консультацій щодо вступу. Під час такої "консультації" викладачка запевнила, що без надання хабаря донька потерпілої до коледжу вступити не зможе, та запропонувала допомогу у складанні вступних випробувань.

Вона пояснила, що для вступу потрібно скласти фахові випробування з математики та української мови, і вона може звернутися до директора за сприянням щодо позитивного оцінювання.

Потерпіла звернулася із заявою до прокуратури. Викладачку затримали під час передачі грошових коштів. Суд визнав її винною¹⁴ у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 190 КК України (Шахрайство) та ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 369 КК (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі).

За результатами загальнонаціонального опитування студентів — **40 % з 499 опитаних** відповіли, що їм відомі випадки втручання співробітників закладу вищої освіти в роботу приймальної комісії під час проведення внутрішніх вступних випробувань. А **49 % респондентів** зазначили, що їм відомо про можливість списати під час внутрішніх вступних випробувань або отримати завдання заздалегідь.

14. Вирок: <https://bit.ly/3m1rDyd>

Ризик 2. Зловживання співробітників університетів, пов'язані зі вступом іноземців

Прийом на навчання до закладів вищої освіти іноземців та осіб без громадянства здійснюється за законами України:

- «Про вищу освіту»¹⁵,
- «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»¹⁶,
- «Про закордонних українців»¹⁷,
- «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»¹⁸,
- наказу Міністерства освіти і науки України від 1 листопада 2013 року № 1541 «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства»¹⁹,
- Умов прийому на навчання до закладів вищої освіти, які щороку затверджує МОН²⁰ та внутрішніми правилами прийому на навчання у ЗВО.

Процедура прийому іноземного студента на навчання досить бюрократизована²¹ і охоплює декілька етапів.

1. Після того, як іноземний абітурієнт визначився із закладом освіти і спеціальністю, він повинен зібрати пакет необхідних документів, **звернутися до ЗВО за запрошенням на навчання, яке надає право в'їзду іноземцю на територію України з метою отримання освіти.**

15. Закон України «Про вищу освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

16. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»: <https://bit.ly/3xFEI7t>

17. Закон України «Про закордонних українців»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15>

18. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

19. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 року № 1541 «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства»: <https://bit.ly/3xE02EF>

20. Умови прийому для здобуття вищої освіти: <https://bit.ly/3xFceFl>

21. В червні 2021 року Кабінет Міністрів України видав постанову №686 від 16.06.2021 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо організації набору до закладів вищої освіти і навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства з використанням Єдиної міжвідомчої інформаційної системи щодо набору іноземних вступників до закладів вищої освіти»: <https://bit.ly/3zw3H9a>. Цей проєкт ініційований Міністерством освіти і науки та Міністерством цифрової трансформації та спрямований як на спрощення процедури вступу на навчання іноземних студентів, міжвідомчу координацію у цих питаннях, так і на захист самих іноземних студентів та осіб без громадянства. Він розрахований на два роки. З-поміж іншого, іноземні студенти можуть створювати персональні електронні кабінети, які дозволяють отримувати електронні запрошення, відстежувати прогрес свого навчання, питання оплати навчання тощо. Проте, дієвість даного експерименту можна буде предметно оцінити по завершенню проєкту.

2. Іноземці, які вступають на навчання, повинні мати в'їзну візу типу «Д», для отримання якої необхідно звернутися в Консульське представництво України у своїй країні, подати заяву, **отримати запрошення на навчання**, а також пакет необхідних документів. Відповідно, без запрошення закладу вищої освіти студент не отримає потрібну візу. Саме на цьому етапі ЗВО можуть зловживати цією вимогою та виставляти до іноземних абітурієнтів додаткові умови, а співробітники університетів вимагати додаткову оплату або іншу неправомірну вигоду.
3. Після оформлення візи в Україну, іноземець повинен повідомити заклад освіти, який видав йому запрошення, про дату свого прибуття в Україну.

Окрім того, іноземний студент повинен володіти мовою навчання на рівні, який дозволить йому засвоювати навчальний матеріал. **Рівень володіння мовою підтверджує приймальна комісія закладу освіти.** Студентам, які не володіють українською мовою, можуть надати можливість пройти курс з вивчення мови і загальноосвітніх дисциплін на підготовчому відділенні закладу вищої освіти.

Після успішного закінчення мовної підготовки іноземець отримує свідоцтво про закінчення підготовчого факультету (відділення). Проте не існує єдиних стандартизованих вимог щодо порядку та критеріїв перевірки рівня знання мови. Це також породжує значну дискреційність ЗВО та членів приймальної комісії, і може бути джерелом корупційних ризиків (наприклад, пропонування чи вимагання неправомірної вигоди за формальне підтвердження рівня знання мови або ж зарахування на підготовчі курси / їх формальне проходження та зарахування).

Ще одним джерелом корупційного ризику може бути фінансовий інтерес закладів вищої освіти в залученні саме іноземних студентів. Це пов'язано з тим, що розмір плати за їх навчання часто встановлюється значно вищий (іноді вдвічі), ніж для українських здобувачів вищої освіти²². Це може спричинити ситуацію, за якої співробітники університетів будуть вдаватися до різних способів, в тому числі й корупційних, для залучення іноземних студентів.

22. До прикладу, навчання на денній формі бакалаврату в Національному університеті фізичного виховання і спорту для українських студентів у 2021-2022 навчальному році складає максимум 32 000 гривень на рік: <https://vstup.uni-sport.edu.ua/#cost>, в той час, як для іноземних студентів вартість такого навчання у 2020-2021 році складала 50 600 грн.: <https://vstup.uni-sport.edu.ua/#cost>.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Відсутність нормативного визначення порядку, критеріїв та форм перевірки знання мови навчання в іноземних студентів.
2. Дискреція університетів щодо визначення умов вступу, зарахування на підготовчі курси, визначення розміру оплати навчання та переліку інших платних послуг для іноземних студентів.
3. Відсутність зовнішнього контролю за вартістю навчання, яку університети пропонують іноземним студентам.
4. Індивідуальна недоброчесність співробітників університетів або самих іноземних абітурієнтів.
5. Відсутність чіткої внутрішньої регламентації процесу навчання іноземних студентів в університетах.
6. Відсутність законодавчих обмежень кількості спроб проходити підготовчі курси в університетах.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Зарахування на навчання іноземних студентів, які фактично не володіють мовою викладання. Це створює значний тиск як на здобувачів освіти, так і на науково-педагогічних працівників і негативно впливає на якість вищої професійної освіти.
- Корупційний тиск на іноземних абітурієнтів.
- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Втрата іміджу вищої професійної освіти в Україні серед іноземної спільноти, формування сприйняття освіти в Україні як корумпованої та неякісної.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).

- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

У червні 2020 року слідчі поліції Києва затримали проректора одного із приватних київських закладів вищої освіти. Правоохоронці встановили, що за вступ іноземців до університету та вирішення питання щодо одержання віз, які дають їм дозвіл для в'їзду на територію України, освітянин вимагав 224 тисячі гривень неправомірної вигоди. Проректора затримали у приміщенні університету безпосередньо після одержання ним зазначеної суми коштів за оформлення документів для 8 іноземців.²³

За результатами загальнонаціонального опитування, **30% студентів з 499 вказали** на випадки, коли іноземні студенти зараховуються до закладу вищої освіти без належного знання мови навчання.

23. «У Києві судитимуть проректора одного з університетів, викритого на одержанні 224 тис. гривень хабаря»: <https://bit.ly/3zC9rON>

Ризик 3. Посередництво у наборі іноземних студентів

Для організації набору іноземних студентів Міністерство освіти і науки України створило державне підприємство «Український державний центр міжнародної освіти»²⁴. Часто консультативні послуги щодо вступу іноземним громадянам надають самі заклади освіти, але вони **також можуть залучати на договірній основі компанії-посередники**.

Посередницькі та консультативні послуги можуть включати: допомогу в оформленні віз та / чи посвідок на проживання в Україні, подачу документів до університету, доставку запрошення абітурієнту, бронювання часу в консульстві України, придбання квитків на літак, організацію зустрічі тощо.

Заклади освіти надають такі послуги безоплатно, а посередники стягують з іноземців додаткові кошти. За таких умов поширеною є практика перенаправлення іноземців від закладів освіти до фірм-посередників, з якими ЗВО уклали відповідні договори. Це може створювати ризик неформальних домовленостей між співробітниками університетів та компаніями-посередниками про «розподіл прибутку» чи «комісію» з коштів, які сплачують компаніям-посередникам іноземні абітурієнти.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Брак доступної та повної інформації про порядок в'їзду та умови правомірного перебування, умови вступу та навчання іноземних студентів в Україні, їхні права та обов'язки.
2. Відсутність належного врегулювання та адміністрування процесу належної консультативної підтримки та супроводу іноземних абітурієнтів та студентів в закладах вищої освіти.
3. Діяльність посередницьких компаній, які надають консультаційні послуги іноземним студентам, брак контролю за їхньою діяльністю та можливість закладів вищої освіти скеровувати іноземних студентів до посередницьких компаній за отриманням консультаційних послуг.
4. Індивідуальна недоброчесність співробітників університетів, представників посередницьких компаній або самих іноземних абітурієнтів, які шукають будь-які можливості потрапити до країни та залишитись у ній.

24. Офіційний сайт Українського державного центру міжнародної освіти: <https://studyinukraine.gov.ua/>

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав іноземних абітурієнтів.
- Корупційний тиск на іноземних абітурієнтів.
- Втрата репутаційного іміджу вищої професійної освіти в Україні серед іноземної спільноти, формування сприйняття освіти в Україні як корумпованої та неякісної.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

З 2019 року групою слідчих СУ ГУНП в Кіровоградській області здійснюється досудове розслідування кримінального провадження за ознаками кримінального пра-

вопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 (Шахрайство), ч. 4 ст. 190, ч. 1 ст. 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем).

Підставою відкриття провадження стало звернення іноземних студентів про вчинення протиправних дій щодо них службовими особами одного з медичних університетів країни та працівниками компанії-посередника.

За інформацією слідства, в університеті був створений міжнародний медичний факультет, в деканаті якого спільно зі співробітниками ЗВО працювали представники компанії-посередника. При вступі до університету абітурієнти укладали тристоронні договори з закладом освіти й компанією-посередником.

За умовами договору іноземці сплачували кошти за послуги з оформлення документів для вступу та за навчання через фірму-посередника. Вартість навчання у двосторонніх договорах була завищена в кілька разів.²⁵

Ризик 4. Зловживання під час складання академічної різниці

Порядок поновлення на навчання врегульований ст. 46 Закону України «Про вищу освіту»²⁶ та Положенням про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти України № 245 від 15.07.96 р.²⁷ Крім цього, порядок поновлення може деталізуватися у внутрішніх актах закладу вищої освіти.

У випадку поновлення або вступу на інший рік навчання, аніж перший, зарахування до закладу освіти здійснюється після ліквідації (складання) академічної різниці. Розмір академічної різниці визначає деканат факультету/інституту, порівнюючи академічну довідку чи навчальну картку з навчальним планом.

При цьому слід мати на увазі, що згідно з Методичними рекомендаціями МОН²⁸, розмір академічної різниці на рік не може перевищувати 20 кредитів ЄКТС. Якщо

25. «Корупція вбиває»: як заробіток на іноземних студентах знищує медичний університет: <https://bit.ly/3Nhmn4Q>

26. Закон України «Про вищу освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

27. Наказ Міністерства освіти України №245 від 15.07.1996 р. «Про затвердження Положення про переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти»: <https://bit.ly/3MFXgD9>

28. Лист МОН від 20.02.2010 р. № 1/0-119 «Про Методичні рекомендації щодо запровадження Європейської кредитно-трансферної системи та її ключових документів у вищих навчальних закладах»: <https://bit.ly/3QfHbaA>

розмір академічної різниці є більшим, то особу можуть поновити на курс нижче, ніж той з якого її відрахували.

Особи, які вступають для здобуття ступеня бакалавра на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, фахового або молодшого бакалавра, можуть зараховуватись на перший курс за скороченим строком навчання або на другий чи старші курси з нормативним строком навчання в межах ліцензійного обсягу.

Таким особам заклад вищої освіти може перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначено стандартом вищої освіти бакалавра (за відсутності стандарту — не більше 120 кредитів ЄКТС). При цьому дисципліни, які не вивчалися за попереднім місцем навчання, але передбачені навчальним планом закладу освіти, визначаються як академічна різниця.

Розмір, порядок та строки складання (ліквідації) академічної різниці при переведенні/поновленні студентів або для студентів, які навчаються за скороченим терміном навчання, визначають відповідні деканати.

Як правило, університети не мають автоматизованої чи єдиної системи перевірки ступеню підготовки особи, яка ліквідує академічну різницю. Опрацювання документів відбувається «вручну», як і процес ліквідації академічної різниці. **Також, практично відсутній будь-який контроль за тим, як саме викладач приймає складання академічної різниці.**

Описане породжує низку корупційних ризиків: ймовірність пропонування чи вимагання неправомірної вигоди з боку співробітників деканатів чи адміністрації факультетів за допомогу зі складання академічної різниці.

Наприклад, декан або завідувач відповідної кафедри може «попросити» своїх підлеглих лояльно та з мінімальними вимогами прийняти відповідні предмети. За таку послугу абітурієнт може «віддячити» декану чи іншому представнику адміністрації або ж здійснювати цей тиск в умовах конфлікту інтересів зі студентом, який складає академічну різницю. Подібне може відбуватися й з окремими науково-педагогічними співробітниками — коли абітурієнт насправді не складатиме предмет, а отримає свій бал за гроші.

На додаток, індивідуальна робота викладача зі студентами під час ліквідації академічної різниці **переважно не оплачується, а строки її прийняття часто доволі стислі** (студент або деканат може ставити викладача «перед фактом», що «закрити академічну різницю» треба, наприклад, у тижневий або двотижневий строк). Це є додатковим «стимулом» для викладачів формально приймати складання предметів в обмін на неправомірну вигоду.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Дискреційні повноваження деканатів при встановленні обсягу академічної різниці.
2. Індивідуальна недоброчесність викладачів/співробітників та студентів університету.
3. Відсутність чіткої внутрішньої регламентації процесу ліквідації академічної різниці, зокрема, в частині широкої дискреції викладачів щодо характеру завдань.
4. Відсутність оплати праці викладачів за прийняття академічної різниці.
5. Обмежені терміни ліквідації академічної різниці.
6. Брак контролю за процесом погашення (відповідністю та якістю виконаних завдань) академічної різниці.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Порушення прав науково-педагогічних співробітників.
- Зниження якості освіти та кваліфікації випускників закладів вищої освіти.
- Формування у молоді толерантного ставлення до корупції.
- Формування негативного іміджу системи вищої освіти в Україні.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).

- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

Співробітники Управління захисту економіки в Дніпропетровській області виявили злочинну діяльність доцента кафедри вищого навчального закладу м. Кривий Ріг. За вирішення питання щодо позитивного складання заліків та іспитів академічної різниці вона вимагала 800 доларів США. Прокуратура Дніпропетровської області відкрила кримінальне провадження за ч. 3 ст. 369-2 (Зловживання впливом ККУ). В межах провадження правоохоронці задокументували факт одержання першої частини неправомірної вигоди — 400 доларів США.²⁹

Під час оцінки корупційних ризиків **5 пілотних університетів** проєкту проводилися фокус-групи зі студентами, які навчаються за скороченим терміном навчання. В процесі спілкування студенти зазначали, що для ліквідації академічної різниці відводиться дуже мало часу — два-три місяці першого навчального семестру. Водночас вони повинні також вивчати предмети, які вже викладаються у відповідному навчальному році. І хоча вони не знають випадків зловживань у своїх університетах, але бачать великі ризики корупційних порушень через складність процедури та часові обмеження.

29. «У Кривому Розі на хабарі попався доцент інституту»: <https://bit.ly/3OqDPjI>

Ризик 5. Вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки

Стандарти й рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)³⁰, Закони України «Про освіту»³¹, «Про вищу освіту»³² визнають право здобувачів освіти на справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання. Також встановлюють низку критеріїв, які сприяють чесному, прозорому та об'єктивному оцінюванню здобувачів освіти впродовж усього їхнього навчання.

Процес оцінювання знань студентів масштабний та охоплює значну кількість процесів і залучених осіб:

- поточне оцінювання під час практичних, лабораторних чи інших подібних занять;
- проміжне чи підсумкове контрольне, модульне або залікове оцінювання;
- наукові (курсіві, дипломні, магістерські) чи дослідницькі (експериментальні) роботи;
- проходження практики;
- складання державних іспитів.

При цьому заклади вищої освіти мають широкі повноваження у регламентації організації процесу оцінювання.

Якщо університет не має сформованої антикорупційної культури та політик, контролю за процесом викладання та оцінювання, процедур оскарження та адекватного реагування на прояви корупції — сама по собі внутрішня регламентація процесу та впровадження технологій оцінювання не забезпечить відповідність такого оцінювання.

Широкі повноваження викладачів щодо методів оцінювання з одного боку та брак інструментів для валідації (контролю) оцінювання з іншого — сприяють можливим зловживанням під час освітнього процесу. При цьому, ініціаторами «обходу процедур» можуть бути як здобувачі освіти, так і науково-педагогічні співробітники, адміністрація закладу.

30. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14-15 травня 2015 р.: <https://bit.ly/39owy4n>

31. Закон України «Про освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

32. Закон України «Про вищу освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Практика вимагання / пропонування / надання неправомірної вигоди за успішне оцінювання різних видів студентських робіт є, на жаль, одним із найпоширеніших корупційних проявів у вищій освіті.

Корупційний ризик під час оцінювання знань здобувачів вищої освіти може проявлятися, щонайменше – у наступному:

1. Можливість вимагати чи отримувати неправомірну вигоду викладачем за успішне оцінювання студентів під час поточного та підсумкового контролю знань, заліково-екзаменаційної сесії, захисту наукових, лабораторних робіт, звітів практики, державних екзаменів та інших видів оцінювання в межах навчальної програми (*далі — успішне оцінювання*).
2. Можливість вимагати чи отримувати неправомірну вигоду викладачами від студентів за виконання заліково-екзаменаційних робіт замість самих студентів.
3. Можливість зловживання повноваженнями та отримання неправомірної вигоди деканом факультету/директором інституту/завідувачем кафедри за завищення або фальсифікацію результатів навчання, шляхом впливу на рішення підлеглого їм викладача.
4. Можливість необ'єктивного оцінювання викладачами окремих студентів через прохання працівників університету або інших впливових чи пов'язаних осіб за своїх близьких осіб.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Низький рівень або відсутність сформованої корпоративної та антикорупційної культури в закладі вищої освіти.
2. Відсутність електронної системи управління навчальним процесом та електронного журналу для обліку успішності студентів або відсутність контролю за цією системою.
3. Брак інформації про навчальний процес, зміст навчальних програм, критеріїв оцінювання на вебсайті чи інших навчальних платформах закладів вищої освіти.
4. Недостатня чіткість критеріїв оцінювання знань студентів або недотримання таких критеріїв.
5. Індивідуальна недоброчесність представників адміністрації закладу, науково-педагогічних працівників та / чи здобувачів освіти.

6. Відсутність формалізованої регулярної системи оцінювання якості викладання дисциплін (анонімні опитування студентів через інструменти google або в інший спосіб), зрозумілої процедури опрацювання результатів оцінювання та відповідного реагування на заявлені або виявлені корупційні та інші правопорушення.
7. Страх розголосу про корупційні прояви та брак відповідного реагування на корупційні чи пов'язані із корупцією дії співробітників та студентів закладу освіти.
8. Толерування корупції в освітньому процесі з боку різних груп учасників освітнього процесу (викладачів, адміністраторів, здобувачів освіти).

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Зниження якості освіти та кваліфікації випускників закладів вищої освіти.
- Формування у молоді та суспільства в цілому толерантного ставлення до корупції.
- Формування негативного іміджу системи вищої освіти в Україні.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).

- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

Завідувачка кафедри одного із державних закладів освіти в обмін на неправомірну вигоду в розмірі 8000 грн надала для студента заочної форми навчання готовий текст курсової роботи, а також — відповіді на запитання контрольної роботи-заліку. Суд визнав її винною³³ за ч. 1 ст. 368 КК України (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою).

За результатами загальнонаціонального опитування студентів, яке проводила Асоціація юридичних клінік України у вересні 2021 року, **51,7% зі 499 студентів** зазначили, що їм відомі випадки, коли окремі викладачі отримують хабарі на екзаменах/заліках/інших видах контролю знань студентів.

Ризик 6. Залучення посередників для отримання неправомірної вигоди під час оцінювання студентів (курсантів)

Українське законодавство забезпечує обов'язкову участь студентів у прийнятті рішень на всіх рівнях у системі вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту»³⁴ (ст. 40) встановлює право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) розв'язувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні університетом — тобто здійснювати студентське самоврядування.

За цим законом органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні організаційні форми (парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо).

33. Вирок: <https://cutt.ly/NKtadwD>

34. Закон України «Про вищу освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Серед перелічених форм в українських ЗВО найбільш поширеним є старостат. Діяльність старост законодавством не регулюється. Завдання, права та обов'язки старости групи регламентуються виключно локальними актами закладів освіти. У більшості університетів основним завданням старостату є координування студентів, забезпечення і захист прав та інтересів студентства, сприяння у створенні необхідних умов для навчальної діяльності, проживання і відпочинку студентів.

При цьому староста групи визначається як представник дирекції/деканату для організаційного забезпечення навчального процесу в академічній групі та для управління колективом групи, при залученні його/її до всіх заходів, що проводяться адміністрацією інституту/факультету та університету. Староста представляє інтереси студентів групи в дирекції/деканаті та на кафедрах.

До найбільш поширених завдань старости групи можна віднести:

- комунікація між студентами групи й викладачами відповідною кафедрою/дирекцією/деканатом з навчальних питань;
- інформування студентів групи про рішення адміністрації закладу освіти та органів студентського самоврядування;
- забезпечення участі студентів групи у заходах, які проводяться в інституті/факультеті та університеті;
- інформування органів студентського самоврядування та адміністрації закладу освіти про порушення прав студентів, можливі конфлікти з викладачами, інші проблеми, що є важливими для студентів тощо.

Таким чином, **староста є одним з основних посередників між студентами групи й викладачами та адміністрацією інституту/факультету, а також закладу вищої освіти.** На жаль, і досі трапляються випадки, коли таке «посередництво» через старост використовується для організованого збору коштів за здачу певного предмета чи оцінку за інші види робіт.

Окрім старост, **подібну функцію можуть виконувати куратори (тютори, ментори) груп, методисти чи лаборанти кафедр, деканатів.**

Проте, у більшості досліджених випадків, коли отримання чи передача неправомірної вигоди відбувається за посередництва, суди притягають до відповідальності не самих посередників, а інших співробітників (викладачів, які безпосередньо отримують кошти, завідувачів лабораторій чи кафедр тощо).

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Індивідуальна недоброчесність представників адміністрації закладу, науково-педагогічних працівників, співробітників та / або старост / кураторів студентських груп / лаборантів / методистів тощо.
2. Передавання інформації студентам тільки через старост / кураторів груп, відсутність альтернативних каналів інформування студентів.
3. Перекладання обов'язків по організації навчального процесу в груп, які мають виконувати структурні підрозділи закладу вищої освіти (навчально-методичний центр, деканати, кафедри тощо) на старост.
4. Покладання на старост / кураторів додаткових завдань з індивідуальної роботи зі студентами, які мають академічні заборгованості.
5. Фактичний доступ старост / методистів (лаборантів) до даних про успішність студентів та можливість вносити зміни до таких даних.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Спотворення ідеї студентського самоврядування та його ролі в процесах управління ЗВО.
- Зниження якості освіти та кваліфікації випускників закладів вищої освіти.
- Формування у молоді толерантного ставлення до корупції.
- Формування негативного іміджу системи вищої освіти в Україні.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).

- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Порухення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

У весняному семестрі 2020 року завідувач кафедри одного з університетів через старосту групи регулярно "збирала" кошти за сприяння у здачі сесії студентами заочної форми навчання. При цьому вона також використовувала своє службове становище, щоб впливати на інших викладачів. Суд визнав її винною³⁵ у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою).

За результатами загальнонаціонального опитування студентів, яке проводила Асоціація юридичних клінік України у вересні 2021 року, **33% респондентів зазначили**, що стикалися з тим, що староста групи збирає зі студентів гроші за успішне складання сесії та передає їх на кафедру/деканат.

35. Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96186785>

Ризик 7. Нав'язування власних розробок (посібників) як умов позитивного оцінювання

За пунктом 36 Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності”³⁶ заклад вищої освіти повинен забезпечити кожний освітній компонент освітньої програми науково-педагогічними та/або науковими працівниками з урахуванням відповідності їх освітньої та/або професійної кваліфікації.

Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники, які забезпечують освітній процес, повинні мати не менше чотирьох досягнень у професійній діяльності за останні п'ять років, визначених у пункті 38 Ліцензійних умов. Вказані професійні досягнення включають публікаційну активність науково-педагогічних працівників, основні напрямки їхньої науково-дослідної роботи, наукове керівництво школярами та студентами, громадську активність, досвід практичної роботи тощо.

До професійних досягнень науково-педагогічних працівників належать також: наявність виданого підручника чи навчального посібника (включаючи електронні) або монографії та наявність виданих навчально-методичних посібників, конспектів лекцій, практикумів, методичних вказівок інших друкованих навчально-методичних праць загальною кількістю три найменування.

Обов'язок науково-педагогічних працівників готувати підручники, посібники та інші друковані праці додатково визначається посадовими інструкціями та контрактами. Водночас трапляються випадки, коли **якість розробок перевіряється лише формально, як і процес їх рецензування.**

Не дивлячись на можливість підготовки електронних підручників та посібників та поширення електронних бібліотек, **більшість викладачів все ще зобов'язані друкувати власні розробки.** А за умови зменшення фінансування діяльності університетів, друк відбувається за власний кошт авторів, що змушує їх шукати тих, кому продати підручник аби відшкодувати витрати на видання.

З іншого боку, викладач може нав'язувати свої розробки через особисту матеріальну зацікавленість і продавати навіть ті книги чи посібники, що були видані за кошти університету.

36. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, Постанова Кабінету Міністрів України № 1187 від 30 грудня 2015 р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#top>

Описане в кінцевому результаті призводить до того, що студенти змушені купувати розробки, якість яких не має істотної навчальної чи наукової цінності.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Формалізація обліку наукової діяльності викладачів.
2. Відсутність контролю перевірки актуальності та цінності навчального матеріалу підручника/посібника, його наукового та методичного рівня.
3. Формальний характер процесу рецензування підручників/посібників.
4. Відсутність обов'язку перевірки всіх друкованих наукових навчально-методичних праць на плагіат.
5. Індивідуальна недоброчесність науково-педагогічних працівників.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Знецінення наукової роботи у закладах вищої освіти.
- Формування негативного іміджу вітчизняної науки через велику кількість праць низької якості і/або які містять плагіат.
- Формування у молоді толерантного ставлення до проявів, так званої "дрібної корупції".
- Формування негативного іміджу системи вищої освіти в Україні.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

За інформацією порталу “Про корупцію в освіті,³⁷ нав’язування викладачами власних розробок студентам є звичайною практикою в одному з чернівецьких університетів. За повідомленнями, викладачі іноземної мови пропонують всім першокурсникам придбати книжку за 300 грн. При цьому зазначають, що опрацьовувати завдання з дисципліни можна тільки по ній, бо наявні електронні версії та примірники минулих років не містять необхідної інформації. Такі книжки викладачі видозмінюють і друкують з року в рік та постійно нав’язують першокурсникам, щоб ті не могли перекупити їх у старших курсів.

За результатами загальнонаціонального опитування студентів **40% з 499 опитаних** відповіли, що їм відомі випадки, коли викладачі спонукають своїх студентів купувати наукову літературу авторства співробітників кафедри, на якій працює викладач.

Ризик 8. Використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників

Порушення принципів чесного, прозорого та об’єктивного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти може відбуватись через використання службового становища та вплив на підлеглих викладачів та співробітників.

Адміністративний вплив на рішення підлеглих викладачів задля завищення або фальсифікації результатів навчання окремих студентів, можуть здійснювати як **топменеджмент закладу освіти** (ректор, проректори), так і **керівники середньої ланки** (декани факультетів/директори інститутів/завідувачі кафедри).

Іншою формою такого впливу можуть бути **дружні стосунки всередині колективу**. Саме так співробітники кафедр/деканатів або інших підрозділів можуть одержувати неправомірну вигоду за посередництво між викладачем та студентом з питань оцінювання результатів їх навчання.

Деякі види робіт передбачають колегіальне оцінювання з боку викладачів (наприклад, *курсіві роботи чи проходження практики* тощо). Проте, зазвичай, оці-

37. Історичні хабарі на Факультеті історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ: <https://www.facebook.com/narodcv/posts/235165388295029>

нювання такої роботи закладене у навантаження лише одного викладача. Відповідно, часто **ця колегіальність є суто формальною**: роботу перевіряє лише один викладач, якому оплачується така робота, а інші просто ставлять свої підписи у потрібному документі.

Необ'єктивне оцінювання викладачами окремих студентів також може відбуватись через особисті прохання працівників університету або інших впливових чи пов'язаних осіб за своїх близьких або друзів.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Структура закладу освіти та повноваження відповідних підрозділів (наприклад, роль навчально-методичного відділу, деканатів).
2. Рівень внутрішньої культури доброчесності та сприйняття корупції. Це, з-поміж іншого, визначає рівень впливу на оцінювання (вказівки або прохання керівництва чи колег або ж осіб ззовні).
3. Невизначеність внутрішніх процедур оцінювання та їх дотримання (наприклад, реальна колегіальність (*коли декілька викладачів дійсно перевіряють певну роботу, а не просто ставлять свої підписи*), можливості "горизонтального оцінювання" ("peer to peer"), процедури апеляцій у разі незгоди з оцінкою тощо).
4. Система управління освітнім процесом (паперова, електронна, уніфікована корпоративна система — наприклад, на базі Moodle) та рівень інтеграції такої системи в освітній процес конкретного закладу вищої освіти.
5. Комунікація (канали зв'язку) між учасниками освітнього процесу і, найперше — між викладачем та здобувачем освіти (через старосту або ж безпосередньо; корпоративними чи випадковими (Telegram, Viber) засобами зв'язку, в навчальний чи позанавчальний час тощо).

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу як здобувачів освіти, так і викладачів.
- Зниження якості навчання та кваліфікації випускників закладів вищої освіти.
- Формування у молоді толерантного ставлення до корупції.

- Формування негативного іміджу системи вищої освіти в Україні.
- Зниження рівня репутації закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порухення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

У 2016 році завідувачка навчальної лабораторії одного із закладів вищої освіти домовилась з директоркою філії цього ж закладу про те, щоб директорка філії посприяла отриманню нею від студентів неправомірної вигоди за позитивне складання сесії, адже завідувачка лабораторії має вплив на викладачів університету. Вона також попросила директорку надати студентам реквізити карткового рахунку для перерахування грошових коштів.

Студентка заочної форми філії отримала пропозицію від директорки домовитися із завідувачкою лабораторії щодо успішного закриття весняної сесії без перевірки

фактичних знань, але для цього студентці необхідно переказати грошові кошти в сумі 3200 гривень на картковий рахунок. В результаті завідувачка лабораторії отримала кошти і, таким чином, вчинила кримінальний злочин, передбачений ч. 2 ст. 369-2 ККУ (Зловживання впливом).³⁸

Ризик 9. Зловживання, пов'язані із написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт

За Законом України «Про вищу освіту»³⁹ заклад вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми розробляє навчальний план. Такий план визначає перелік та обсяг освітніх компонентів у кредитах ЄКТС, їх логічну послідовність, форми організації освітнього процесу, види та обсяг навчальних занять, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю, що забезпечують досягнення здобувачем програмних результатів навчання.

Додаткові вимоги до змісту та процесу атестації випускників містяться в Стандартах вищої освіти за спеціальностями. В залежності від вимог стандартів підсумкова атестація можлива у формі складання кваліфікаційного екзамену або у формі захисту випускної кваліфікаційної роботи.

Випускна кваліфікаційна робота — кваліфікаційне самостійне дослідження, що виконує студент на завершальному етапі навчання.

Порядок проведення дослідження, написання, перевірки та захисту кваліфікаційної роботи регламентується локальними актами закладів вищої освіти.

За загальним правилом, студент пише кваліфікаційну роботу під науковим керівництвом викладача відповідної кафедри. **Позитивний відгук наукового керівника є допуском студента до захисту роботи.**

38. Вирок: <https://cutt.ly/PKtsyXi>

Обґрунтування застосування саме такої кваліфікації у даному випадку наведено у рішенні суду: «працюючи на посаді завідувача навчальної лабораторії ... особа перебувала у дружніх стосунках із працівниками вказаного вищого навчального закладу — деканами факультетів, завідувачими кафедрами та викладачами вказаного ЗВО, які за п.п. а п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» та Примітки до ст. 369-2 КК України є особами, уповноваженими на виконання функцій держави, і внаслідок спільної праці та тривалих дружніх стосунків, була в змозі здійснювати незаконний вплив на прийняття ними рішень щодо прийняття заліково-екзаменаційних сесій у студентів даного навчального закладу.»

39. Закон України «Про освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Захист випускних кваліфікаційних робіт приймають комісії й він відбувається публічно. Публічному захисту передуює презентація роботи на випусковій кафедрі й прийняття рішення щодо її відповідності встановленим вимогам та допуску до захисту.

Відповідно на процес підготовки та захисту кваліфікаційної роботи впливають чіткість і зрозумілість правил написання робіт, прозорість процедур оцінювання якості дослідження на всіх етапах, доступність інструментів перевірки роботи на плагіат, мотивація наукового керівника до організації кваліфікаційного дослідження студента тощо.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Індивідуальна недоброчесність викладачів, які беруть участь у підготовці кваліфікаційних робіт.
2. Формальна робота комісії з етики та академічної доброчесності.
3. Недоліки у методичних матеріалах (положення про написання письмових робіт): несвоєчасне оновлення, наявність суперечностей у строках та вимогах до процедури написання та захисту кваліфікаційних робіт.
4. Необґрунтовано високі вимоги до кваліфікаційних робіт або невчасне їх доведення до студентів, що зумовлює неспроможність студента самостійно впоратись з написанням роботи.
5. Відсутність або недостатній контроль зі сторони завідувача кафедри за процесом роботи керівників кваліфікаційних робіт зі студентами.
6. Дискреційні повноваження наукового керівника кваліфікаційної роботи та членів кваліфікаційної комісії по визначенню відповідності роботи встановленим вимогам та допуску до захисту.
7. Відсутність або формальний характер перевірки кваліфікаційних робіт на плагіат (Unісheck або інші аналогічні системи).

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Зниження якості освіти та кваліфікації випускників закладів вищої освіти.

- Формальне відношення до виконання письмових наукових робіт, створення ринку письмових робіт на замовлення та толерування плагіату.
- Формування у молоді толерантного ставлення до корупції.
- Формування негативного іміджу системи вищої освіти та української науки.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

У 2018 році доцент кафедри національного університету, який виступав керівником дипломної роботи, знаючи про труднощі студента під час її написання, запропонував допомогти йому написати роботу та вплинути на голову та членів кваліфікаційної комісії для прийняття ними рішення щодо успішного захисту роботи. За допомогу науковий керівник вимагав передати йому неправомірну вигоду в розмірі 800 доларів США.

Після неправомірної вимоги студент звернувся до правоохоронних органів із відповідною заявою та надалі діяв під їх контролем. Викладача затримали під час передачі грошових коштів.⁴⁰

Суд визнав доводи прокуратури про те, що голова та члени кваліфікаційної комісії, які приймали державні іспити, є особами уповноваженими на виконання функцій держави, а отже дії доцента кафедри, який намагався вплинути на їх рішення, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 369-2 КК України (Зловживання впливом).

За результатами загальнонаціонального опитування студентів **16% з 499 опитаних відповіли**, що стикалися з хабарництвом під час захисту магістерського/дипломного проекту, **26%** — що їм відомо про випадки зарахування письмових робіт за їх відсутності або перевірки на плагіат.

Ризик 10. Зловживання службовим становищем у формі сексуальних домагань з боку викладачів чи адміністрації університету за позитивні оцінки чи протекторат («сексторція»)

Корупція у системі вищої освіти може проявлятися у різноманітних діях. Більшість з них «класичні» — вимагання коштів чи подарунків (неправомірної вигоди) за очікувані результати навчання (позитивне оцінювання, оформлення відповідних документів, сприяння у написанні робіт чи їх допуску до захисту тощо).

Однак, неправомірна вигода не обмежується матеріальними благами. За визначенням Закону України «Про запобігання корупції»⁴¹ неправомірна вигода — грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, *будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру*, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

В останні роки дедалі частіше можна почути про проблему сексуальних домагань з боку викладачів до здобувачів освіти або підлеглих, переважно студенток та викладачок. Такі домагання можуть проявлятися у цілому спектрі дій — від відвертих компліментів про зовнішність (окремі частини тіла), «випадкових» доторків, до відвертого схиляння до сексуальних стосунків або задоволення сексуальних потреб в присутності інших осіб (студенток, викладачок).

40. Вирок: <https://cutt.ly/DKtssGK>

41. Закон України «Про запобігання корупції»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n6>

Так, керівники можуть застосовувати сексуальні домагання до викладачів як умову продовження контракту або ж надання інших привілеїв (забезпечення житлом, преміювання, протекторат тощо). **Те ж саме може стосуватися й здобувачів освіти**, лише замість продовження контракту йтиметься про позитивне оцінювання в межах предмету або загалом у навчальному процесі (залежно від того, хто саме такі сексуальні домагання застосовує).

Щодо здобувачів/здобувачок вищої освіти такий корупційний ризик може проявлятися у формі натякання чи вимагання сексуальних послуг з боку викладачів чи адміністрації університету, як умови вступу або в обмін на позитивне оцінювання результатів навчання студенток/-ів або надання інших привілеїв у навчанні.

Щодо науково-педагогічних співробітників — у формі сексуальних домагань, натякання чи вимагання сексуальних послуг адміністрації університету в обмін на прихильне ставлення, позитивне оцінювання результатів роботи науково-педагогічних співробітників або надання інших привілеїв у роботі. **Адміністрація закладу швидше звільнить викладача за формальне невиконання умов контракту або ж просто його не продовжить, ніж визнає, що таке звільнення пов'язане із фактами сексуальних домагань з боку такого викладача.** Замовчування проявів сексуальних домагань в навчальному процесі призводить до того, що адміністрація або викладачі можуть використовувати своє становище та зловживати повноваженнями і надалі.

При цьому, як викладачі (викладачки) стосовно своїх керівників, так і студент(к) и стосовно викладачів, перебувають у фактично нерівних відносинах і є, так званою, «вразливою (слабшою) стороною». Якщо жертва сексуальних домагань намагатиметься заперечувати чи погрожуватиме повідомити про ці випадки у відповідні органи, це може спричинити різко негативне ставлення; обернутися звільненням з роботи / виключенням з числа студентів або ж створенням таких умов, коли людина сама вирішить піти.

Таким чином, сексуальні відносини стають неправомірною вигодою. Для цього почали вживати спеціальний термін «сексторція» (sextortion) – *«форма корупції, в якій секс є валютою хабаря»*.⁴²

42. "Corruption in universities: Paths to integrity in the higher education subsector", 4U Anticorruption Resource Centre, CMI (Chr. Michelsen Institute), 2019, с. 12: <https://bit.ly/3xH66fM>. Також сексторція розглядається як один із кіберзлочинів, форма шантажу — поширення відео чи зображень інтимного характеру, якщо людина відмовиться виконувати певні вказівки або вимоги: <https://www.thorn.org/sextortion/>.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Недосконалість (або відсутність) внутрішніх процедур із дотримання етики, недискримінації, протидії корупції в закладі вищої освіти та ефективного реагування на прояви сексуальних домагань з боку науково-педагогічних співробітників чи адміністрації університету.
2. Відносини підпорядкування.
3. Віктимізація жертв сексуальних домагань.
4. Страх розголосу через побоювання настання негативних наслідків, втрату як особистої, так і корпоративної репутації, які призводять до замовчування подібних випадків або підміни їх кваліфікації.
5. Впевненість у безкарності за вчинення сексуальних домагань.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав людини та приниження людської гідності.
- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Спричинення та посилення психологічних травм у жертв сексуального насилля.
- Руйнування освітньої та корпоративної культури у закладі вищої освіти.
- Зниження якості освіти та кваліфікації випускників закладів вищої освіти.
- Посилення толерантного ставлення до корупції та явища сексуального насилля.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.

- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

У медіа є чимало матеріалів про випадки сексуальних домагань в закладах вищої освіти.⁴³ Проте, найчастіше такі справи завершуються, у кращому випадку, — звільненням чи переведенням викладача на іншу посаду чи в інший підрозділ, а у гіршому — тим, що викладач оскаржує звільнення та стягує із закладу освіти грошове відшкодування.

1. Наприклад, у 2017 році вчена рада одного з університетів не допустила до участі у конкурсі на заміщення вакантної посади професора кафедри одного з викладачів. Підставою такого рішення стали численні скарги жінок на аморальну поведінку цього викладача, в тому числі й сексуальні домагання. Проте, через те, що заклад освіти не дотримався процедури ретельного вивчення таких випадків, вчена рада не засновувала своє рішення на конкретних доказах. Як наслідок, викладач не лише оскаржив своє звільнення, але й стягнув з університету середній заробіток за час вимушеного прогулу (понад 160 000 тисяч гривень), 5 000 гривень моральної шкоди, 60 000 гривень витрат на правничу допомогу та кілька тисяч гривень за судовий збір.⁴⁴
2. Від сексуальних домагань завідувача кафедри одного з рівненських університетів роками потерпали як викладачки⁴⁵, так і студентки.⁴⁶ «Здебільшого пропозиції лунали до жінок, які потрапили в скрутне становище. Це міг бути провалений екзамен, проблема з житлом, вступом, з роботою. Тобто під прицілом були в першу чергу ті, хто звертався за допомогою — люди залежні від професора, на яких тиснути легше, і які не завжди можуть одразу відштовхнути, втекти, бо від нього в певний момент залежали їхні долі».

43. Матеріали журналістського розслідування «І словом, і тілом»: <https://bit.ly/3tu4IL3>, <https://4vlada.com/rivne/52137>;

«Я прошу тебе, нікому не кажи»: що робити з харасментом у вишах»: <https://bit.ly/3xpcAi7>;

«Скандал з актором Талашком: активісти просять владу про системні зміни у протидії домаганням у вишах»: <https://bit.ly/39I9T96>

44. Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://cutt.ly/ZKtsWKd>

45. «Як ми дізналися про домагання в РДГУ і що залишилося за лаштунками»: <https://cutt.ly/MKtsGEA>

46. «Ще 10 підтверджень «подвигів» рівненського «професора домагань»»: <https://cutt.ly/zKtsObo>

Одна із викладачок відмовилася від пропозицій інтимного характеру з боку завідувача кафедри. «Завідувач тиснув на жінку після відмови стати коханкою, завалював роботою на інших кафедрах від якої відмовилися колеги, і казав: «Я вже думав, ти не витримаєш». Жінка продовжувала працювати, бо дуже любить свою роботу. Студенти розповіли нам, що на них тиснули, аби вони писали скарги в деканат на викладачку, яка не погоджувалася з порядками на кафедрі».

Зрештою, означений викладач звільнився за власним бажанням. Жодної юридичної відповідальності за свої дії він не поніс.

Під час проведених опитувань та спілкування зі співробітниками університетів та студент(к)ами, вони також повідомляли про сексуальні домагання з боку викладачів у їхніх закладах освіти — як умови позитивного оцінювання, поселення в гуртожиток тощо.

У більшості випадків, коли про це повідомляли адміністрації університету або до поліції, на студентів та тих співробітників, які допомагали їм притягнути до відповідальності винних (наприклад, на антикорупційних уповноважених, до яких спочатку зверталися студентки, які стали жертвами сексуальних домагань) чинився значний тиск, а кримінальні справи закривали. В одному з випадків викладача звільнили за неналежне виконання посадових обов'язків, проте пізніше він оскаржив це звільнення в суді та стягнув із закладу освіти значну суму коштів за час вимушеного прогулу. Одна зі студенток, яка зазнала сексуальних домагань забрала документи із цього закладу освіти та припинила навчання.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ризик 11. Зловживання при вступі та навчанні в аспірантурі (докторантурі)

Загальні вимоги щодо вступу на аспірантуру (ад'юнктуру) та докторантуру визначають Постанова КМУ від 26.03.2016 №261⁴⁷ та Умови прийому для здобуття вищої освіти⁴⁸, які затверджує Міністерство освіти і науки України кожного року.

Навчання може відбуватися: за кошти державного (або іншого рівня) бюджету; за кошти фізичних осіб або юридичних осіб.

Загалом, законодавство передбачає, що вступ на аспірантуру відбувається на конкурсній основі (п. 6 Постанови КМУ №261). Вступники повинні скласти вступні випробування зі знання англійської мови (або ж надати сертифікат, який підтверджує відповідний рівень знань) та предмет за спеціальністю.

Порядок, перелік і строки подання документів для вступу; зміст, форму і строки вступних випробувань для конкурсного відбору вступників до аспірантури (ад'юнктури) та докторантури за кожною спеціальністю або відповідною галуззю знань щороку визначають заклади вищої освіти та наукові установи, які здійснюють підготовку докторів філософії та докторів наук у своїх внутрішніх правилах. Ці правила затверджує вчена рада закладу або установи. Вони повинні бути публічними — тобто, оприлюднені завчасно (не пізніше, як за 1 місяць до початку прийому документів) на офіційному вебсайті.

Вступні випробування здебільшого відбуваються усно або письмово (у формі відповідей на відкриті питання, есе, творчих робіт тощо). Для кожного випробування для вступу на аспірантуру (ад'юнктуру) створюється предметна комісія у складі 3-5 осіб, яких призначає керівник закладу. Під час оцінювання вступників до уваги також беруть їх наукові та інші здобутки. Склад апеляційної комісії затверджує керівник закладу (установи).

Інформація з відкритих джерел, дослідження умов та порядку прийому на аспірантуру (докторантуру) свідчить про все ще значні корупційні ризики у цьому процесі. Це пов'язано як із тим, що прийом документів здійснюється «вручну» —

47. Постанова КМУ від 26.03.2016 №261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>

48. Умови прийому для здобуття вищої освіти у 2022 році: <https://cutt.ly/GKufqCJ>

тобто, через людські контакти, так і з тим, що вступні іспити ще досі проводяться усно або в простій письмовій формі, не є анонімними. Окрім того, наукова спільнота — особливо в розрізі конкретних спеціалізацій, є доволі закритою, що створює сприятливе середовище для патронатства, впливу та тиску на членів екзаменаційних комісій.

Попри те, що вступ відбувається за рішенням комісії, не виключними є такі прояви порушення принципів доброчесності цього процесу:

- випадки порушення доброчесності цього процесу через пропонування / вимагання / отримання неправомірної вигоди співробітникам(и) закладу освіти / членам(и) приймальної комісії під час вступних іспитів до аспірантури;
- прийняття рішення в умовах конфлікту інтересів та надання переваг близьким або пов'язаним особам при вступі та конкурсному відборі на (бюджетні) місця аспірантури;
- здійснення тиску (впливу) на членів приймальної комісії зі сторони авторитетних колег або керівництва ЗВО чи наукової установи аби вони відповідно оцінили того чи іншого вступника;
- завчасне повідомлення відповідальними особами правильних відповідей або домовленість з абітурієнтом щодо конкретного іспитового білета, який він/вона "витагне";
- підміна екзаменаційних робіт членами предметної комісії.

Не виключним є також створення штучних бюрократичних перешкод при вступі, що також є порушенням принципів доброчесності (*багаторазова відмова у прийнятті документів через недотримання формальних вимог та пропозиція передрукувати чи дооформити їх у конкретних надавачів послуг, або ж пропозиції допомогти з таким оформленням за плату*).

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Відсутність чітких та уніфікованих на державному рівні вимог щодо процедур та механізму вступу, форми вступних іспитів та вимог щодо формулювання критеріїв оцінювання.
2. «Ручне» подання документів для вступу дає можливість особі, яка їх приймає, «обійти» формальну процедуру, додати або замінити документи. Це стосується й фактів перевірки дійсності сертифікатів на знання іноземної мови.

3. Брак деталізації критеріїв оцінювання знань вступників та їх попередніх здобутків породжує простір для суб'єктивності, а отже й можливих зловживань.
4. Індивідуальна недоброчесність членів комісії та абітурієнтів.
5. Не автоматизований процес прийому іспитів, що допускає потенційні зловживання (маркування білета, підміна робіт, завчасне надання екзаменаційних питань).

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Зниження наукового іміджу закладу вищої освіти як в Україні, так і за кордоном.
- Зневіра молоді та небажання будувати професійний шлях у сфері освіти і науки.
- Підготовка наукових кадрів, які неспроможні продукувати якісні наукові результати, що мають прикладне значення, розвивати наукову та освітню сферу країни.
- Руйнація наукового іміджу країни на світовому рівні.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 ККУ).
- Порухення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність та інші санкції, наприклад - звільнення особи із займаної посади або виключення зі складу ради.

- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України “Про запобігання корупції”).

КЕЙС

1. Декана факультету одного з харківських університетів викрили в одержанні неправомірної вигоди. За даними слідства, декан вимагав у громадянина \$15 тис. за сприяння у вступі до аспірантури одного з Національних наукових центрів.⁴⁹

За даними реєстру судових рішень⁵⁰, його звинувачують у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 368 КК України, ч. 3 ст. 369-2 КК України.

2. У Хмельницькому затримали на отриманні хабаря завідувачку відділу аспірантури та докторантури одного з університетів. Громадянин мав передати працівниці ЗВО 11 500 доларів США за безперешкодний вступ в аспірантуру на вчального закладу за скороченою програмою, за допомогу у написанні та публікації необхідних наукових статей та безперешкодний захист дисертаційного дослідження з метою здобуття наукового ступеня — кандидат юридичних наук. Попередньо її дії кваліфікуватимуть за ч. 3 ст. 368 ККУ.⁵¹

Дані з відкритих джерел, а також інформація зібрана під час анонімних опитувань, проведення фокус-груп чи індивідуальних інтерв'ю з різними учасниками освітнього процесу, свідчить про високу ймовірність реалізації цього корупційного ризику. Водночас, у єдиному реєстрі судових рішень не вдалося знайти принаймні одного вироку чи рішення, який би стосувався корупційних проявів на будь-яких етапах навчання в аспірантурі.

49. “Декана Харківського університету внутрішніх справ затримали за хабарі за допомогу зі вступом до аспірантури”: <https://cutt.ly/aKufdNp>

50. Ухвала: <https://cutt.ly/WKufmY1>

51. «У Хмельницькому затримали на одержанні хабаря доцентку одного з університетів»: <https://bit.ly/3OeDrUZ>

Ризик 12. Надання неправомірної вигоди за складання іспитів в аспірантурі

Донедавна захист дисертаційних досліджень проводився лише у постійно діючих спеціалізованих вчених радах. У 2019 році МОН запровадило експеримент зі створення одноразових (*ad hoc*) спеціалізованих вчених рад і Кабмін запровадив Тимчасовий порядок присудження ступеня доктора філософії.⁵²

Експеримент виявився вдалим, і в січні 2022 року КМУ прийняв новий порядок присудження та скасування рішення про присудження наукового ступеня доктора філософії.⁵³ Відтепер, для тих науковців, які вступають на аспірантуру за оновленою процедурою, таку атестацію проводитимуть виключно одноразові спеціалізовані вчені ради.

До складу такої ради входитиме її голова, двоє рецензентів та двоє офіційних опонентів (з іншого закладу освіти чи установи). Порядок визначає вимоги щодо компетентності членів разових рад, а також обмеження, спрямовані на уникнення конфлікту інтересів у таких членів рад.

Доктора філософії можуть позбавити його наукового ступеня, якщо з'ясується, що захист відбувся з порушеннями або в роботі виявляють плагіат.

Порядок також врегульовує механізм оплати праці членів разових рад. Така оплата повинна бути закладена в кошторисі закладу вищої освіти (наукової установи) і виплачуватися за рахунок джерел, з яких здійснюється (здійснювалася) підготовка здобувача або за рахунок коштів закладу.

Іншими словами, офіційно оплату праці членів ради повинен організувати та забезпечити заклад освіти (наукова установа), в якій здобувач навчається, а не сам аспірант (ад'юнкт). Водночас заклади вищої освіти поки трактують цю норму як рекомендаційну.

Попри нормативне врегулювання вступу та навчання в аспірантурі (докторантурі), **фактичні відносини між здобувачем та його науковим керівником, науково-педагогічними співробітниками кафедри, за якою здобувач закріплений, членами спеціалізованої вченої ради, опонентами складно проконтролювати.**

52. Постанова КМУ від 06.03.2019 № 167: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text>

53. Постанова КМУ від 12.01.2022 № 44: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#top>

Тому, у процесі підготовки наукових кадрів **не можна виключати прояви недоброчесності та зловживань як з боку аспірантів (докторантів), так і з боку науковців, які супроводжують процес навчання.**

Найчастіше недоброчесність у цих процесах може виявлятися у таких правопорушеннях:

- вимагання неправомірної вигоди з боку співробітників закладу освіти чи наукової установи або вчиненні тиску (впливу) з боку адміністрації з метою вчинення тиску на наукового керівника чи членів спеціалізованих вчених рад;
- отримання науковим керівником неправомірної вигоди за перевірку та подальше просування наукової праці на різних етапах дослідження;
- наданні/отриманні неправомірної вигоди опонентом від аспіранта за рецензування (надання відгуку) наукового дослідження;
- наданні/отриманні неправомірної вигоди членами кафедр/ науковими співробітниками за проведення попереднього захисту наукового дослідження.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Індивідуальна недоброчесність наукового керівника / аспіранта / опонента / рецензента / членів спеціалізованої вченої ради.
2. Відсутність механізмів ефективного контролю фактичних відносин між аспірантом та науковим керівником / опонентом / рецензентами / членами вченої ради.
3. Матеріальні стимули та доплати за науковий ступінь під час роботи у закладі вищої освіти.
4. Імперативні вимоги щодо здобуття наукового ступеня (вченого звання) для науково-педагогічних працівників.
5. “Закритість” наукової спільноти, де здобувачі наукового ступеня часто є «вчорашніми» студентами або ж родичами науковців, членів предметних рад тощо. Майже весь процес навчання в аспірантурі (докторантурі) і досі побудований на особистих контактах (спілкуванні) та взаємовідносинах здобувача з іншими учасниками цього процесу.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Зниження наукового іміджу закладу вищої освіти як в Україні, так і за кордоном.
- Зниження мотивації випускників закладів вищої освіти до здобуття наукового ступеня та професійного розвитку у сфері освіти і науки.
- Підготовка наукових кадрів, які неспроможні продукувати якісні наукові результати, що мають прикладне значення, розвивати наукову та освітню сферу країни.
- Руйнація наукового іміджу країни на світовому рівні.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність та інші санкції, наприклад, звільнення особи із займаної посади або виключення зі складу ради.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

1. На початку 2016 року українська журналістка Юлія Мендель опублікувала у виданні Politico.eu статтю про те, як їй довелося заплатити своєму науковому керівнику та рецензенту по 1000 доларів США, щоб вони позитивно оцінили її роботу. До цього науковий керівник тижнями відмовлявся перевіряти її дослідження.

Вона описує й інші відомі їй випадки корупції під час навчання в аспірантурі.⁵⁴ Науковий керівник п. Юлії подав проти неї позов до суду про захист честі та гідності, стверджуючи, що ця інформація не відповідала дійсності. Зрештою, він не зміг довести, що інформація була очевидно неправдивою.⁵⁵

2. У квітні 2021 року ще одна письменниця та журналістка Олеся Яремчук розповіла подібну історію.⁵⁶ Вона, з-поміж іншого, описує, як вчена секретарка ради, в якій мав відбутися захист, радила їй “.. не забути покласти в текст дисертації 100 доларів” для експерта, який мав дати відгук на наукову роботу п. Олесі та про інші неофіційні витрати, які необхідно було зробити для того, щоб захиститися. Зрештою, захист дисертаційного дослідження Олесі Яремчук не відбувся. За кілька днів у новинах з'явилася інформація про те, що Міністерство освіти і науки, начебто, збирається розслідувати цей випадок.⁵⁷ Проте, інформації про його результати знайти не вдалося.

Ризик 13. Маніпуляції під час формування збірників наукових статей

Сфера вищої освіти і науки вимагає від науково-педагогічних працівників, здобувачів наукових ступенів та інших учасників освітнього процесу публікацій наукових статей⁵⁸ та участі у конференціях.

Як правило, типові контракти з науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти містять вимоги щодо мінімальної кількості наукових публікацій у певних видах наукових видань (наприклад, фахових, тих, що індексуються в міжнародних науково-метричних базах, як Web of Science, Scopus тощо) впродовж дії контракту.

Статус «фахового» визначають експертні ради Міністерства освіти і науки України. Видання включають до Переліку фахових із присвоєнням категорії «А» (присвоюється науковим виданням, що індексуються у базах даних Web of Science

54. «Науковець розповіла у закордонному ЗМІ, як давала хабар за захист дисертації в Університеті Шевченка»: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/02/1/207541/>. Оригінальний матеріал «In Ukraine's universities, trading bribes for diplomas» розміщений за посиланням: <https://politi.co/3MDuH9H>

55. «Мендель виграла апеляцію в справі про хабар за дисертацію»: <https://bit.ly/3aWmTmd>. Рішення суду: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92496469>

56. «Вклонися дитино: чи можна захистити дисертацію без хабарів та фуршетів? Історія однієї аспірантки»: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/04/15/244547/>.

57. «Міністерство освіти розслідує історію незахисту дисертації львівської журналістки»: <https://bit.ly/3xqC9PB>.

58. Вимоги щодо публікацій передбачені, наприклад, Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>

Core Collection та/або Scopus) або «Б» (присвоюється іншим науковим виданням, які відповідають передбаченим вимогам).⁵⁹

Навчання в аспірантурі (ад'юнктурі) чи докторантурі передбачає мінімальну кількість публікацій (від 3 до 5), залежно від програми, за якою навчається здобувач.

Описані фактори сприяють тому, що публікація наукових статей в багатьох випадках стає формальністю. В українському науковому середовищі практично відсутня практика реплікацій наукових досліджень, тому справжність авторства практично неможливо підтвердити або спростувати.

Попри існування системи моніторингу наукових фахових видань, **організаційні комітети, які приймають статті та формують збірники, мають фактичну можливість вносити зміни до відомостей** (наприклад, *на чиесь прохання включати співавторів, які не мають стосунку до написання наукової праці*) та структури збірників (*доповнювати збірники матеріалами «заднім числом»*).

Формалізованість (обов'язковість) вимог до кількості та видів наукових публікацій може призводити до цілого спектру наслідків: пропозицій з боку осіб, яким потрібні ці публікації, включити їх до авторства за надання плати чи іншої неправомірної вигоди; або ж — зворотно, схилення членами організаційних комітетів таких осіб до надання неправомірної вигоди за включення їх до (спів)авторів. Окрім того, трапляються випадки, коли адміністрація факультету чи університету, користуючись своїм службовим становищем, наполягає на тому, щоб включити до співавторства певних осіб, які насправді не брали участі в написанні наукової статті. При цьому, рівень авторства може бути штучно викривлений.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. **Обов'язкові вимоги щодо мінімальної кількості наукових публікацій для науково-педагогічних працівників та аспірантів, що призводить до того, що науково-педагогічні співробітники шукають недоброчесні можливості для виконання цих вимог лише формально.**
2. **Особиста недоброчесність науковців, представників адміністрації ЗВО.**
3. **Можливість здійснення тиску з боку адміністрації ЗВО на членів редакційних колегій.**

59. Наказ МОН від 15.01.2018 р. №32 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#top>

4. Відсутність процедур контролю формування авторських колективів та перевірки реального рівня авторства зазначених співавторів.
5. Відсутність належного контролю за технічним формуванням збірників наукових праць.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Руйнація наукового іміджу країни на світовому рівні через низьку якість певного відсотка наукових публікацій/праць.
- Знецінення наукових публікацій та наукової роботи в цілому через низьку якість наукових робіт.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі — з можливістю звільнення із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

20 травня 2021 року на сайті Бігус.інфо журналісти опублікували матеріали розслідування фактів підробки наукових збірників одного із наукових видань.⁶⁰

60. «Фейк для Киви: хто підробив дисертаційні матеріали для нардепа з ОПЗЖ»: <https://bit.ly/3NIQqy8>

Наприкінці квітня 2021 року ці ж журналісти оприлюднили попередню частину розслідування. В ній вони виявили, що матеріали дисертаційного дослідження народного депутата Іллі Киви, яку він мав захистити за декілька днів, містили інформацію про, щонайменше, дві наукові статті, яка не відповідала дійсності. Збірники, у яких начебто були опубліковані ці статті у 2018 та 2019 роках просто не мали таких сторінок.

Наступного ранку після виходу цього матеріалу — 27 квітня 2021 року, до адміністратора сайту цього видання звернулася офіційна опонентка Іллі Киви із терміновим проханням додати його статті до обох наукових збірників та опублікувати оновлені версії. Адміністратор виконав це прохання, проте сайт зберіг попередні варіанти збірників, що журналісти також відстежили.

Пізніше “оновлені” збірники знову видалили і залишили попередні оригінальні версії.

АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ризик 14. Фальсифікація результатів під час проведення конкурсу на вакантні посади ЗВО

Зайняття більшості посад у закладах вищої освіти має відбуватись виключно через проведення конкурсного відбору або виборів (у випадку обрання керівника закладу освіти). ЗУ “Про вищу освіту”⁶¹ передбачає, що: **“Під час заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників — завідувачів (начальників) кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів укладенню трудового договору (контракту) *передують конкурсний відбір, порядок проведення якого затверджується вченою радою закладу вищої освіти.*”**

МОН надає рекомендаційні настанови у Наказі від 05.10.2015 №1005 «Про затвердження Рекомендацій щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів)»⁶². Тобто, **порядок проведення конкурсу на такі посади визначається закладами вищої освіти самостійно**, що є частиною принципу автономії ЗВО.

61. Закон України «Про освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

62. Наказ від 05.10.2015 №1005 «Про затвердження Рекомендацій щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів)»: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1005729-15#Text>

Окремо Закон України “Про вищу освіту” визначає порядок обрання керівного складу закладу освіти (деканів факультетів, директорів інститутів). Обрання на такі посади здійснює вчена рада закладу освіти, а конкурсна комісія проводить перевірку поданих документів на відповідність кандидата вакантній посаді. До складу конкурсних комісій за такими посадами обов’язково мають входити представники студентів, їх частка **мінімально має складати 15%**.

Попри те, що законодавство встановлює обов’язкову участь студентів у роботі конкурсних комісій на посади керівника закладу освіти та керівного складу, студенти досить часто не знають внутрішнього регламенту проведення таких конкурсів або ж безвідповідально ставляться до цих процесів.

Призначення керівника закладу вищої освіти відбувається за результатами виборів, які ЗВО організовує після оголошення конкурсу на посаду керівника Міністерством освіти та науки України. Цей процес регламентується Методичними рекомендаціями щодо особливостей виборчої системи та порядку обрання керівника закладу вищої освіти.⁶³ Разом з тим, найбільша кількість скандалів під час формування керівного складу закладів освіти саме через порушення регламенту виборів на місцях та фальсифікацію їх результатів.

Ще однією особливістю є те, що у **сфері вищої освіти працює велика кількість наукових династій, наукові кадри мають широке партнерство (співавторство, наукове консультування аспірантів, докторантів, виконання спільних проєктів)**, що є чинником впливу на роботу конкурсних комісій та виникнення ризику прийняття рішення в умовах конфлікту інтересів.

Протиправний вплив на результати конкурсних комісій можуть чинити також зовнішні стейкхолдери закладу вищої освіти (партнери, органи місцевого самоврядування, політичні партії).

Мінімальний громадський контроль під час роботи конкурсних комісій сприяє настанню одразу декількох корупційних ризиків: прийняття рішення членами конкурсних комісій в умовах конфлікту інтересів, зловживання впливом та службовим становищем, отримання/надання неправомірної вигоди представникам конкурсної комісії за порушення вимог регламенту проведення конкурсного відбору на користь окремих осіб.

63. Методичні рекомендації щодо особливостей виборчої системи та порядку обрання керівника закладу вищої освіти: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2021-n#Text>

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Дискреційні повноваження конкурсних комісій на посади науково-педагогічних працівників.
2. Індивідуальна недоброчесність членів конкурсних комісій, які відповідають за регламент та прозорість проведення конкурсного відбору.
3. Мінімальний громадський контроль за роботою конкурсних комісій та непрозорий порядок проведення конкурсних процедур.
4. Велика кількість наукових династій та партнерств у академічному середовищі, що може спричинити непрямий вплив на роботу конкурсної комісії або ж сприяти виникненню порушень вимог недопущення конфлікту інтересів.
5. Відсутність внутрішніх політик ЗВО із виявлення та усунення конфлікту інтересів.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Формування недоброчесного та низького кваліфікованого складу працівників закладів вищої освіти.
- Формування у молодого покоління негативного ставлення до системи вищої освіти через недоброчесність, непрозорість та закритість під час проведення процедур конкурсного відбору, що демотивує молодь працювати у системі вищої освіти.
- Зниження іміджу закладу вищої освіти та української вищої освіти в цілому через низьку якість науково-педагогічного складу ЗВО.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).

- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

Реалізація цього ризику найбільш яскраво ілюструється під час виборів вищого керівництва закладів вищої освіти. Серед прикладів скандал під час виборів ректора новоствореного університету.⁶⁴ Так, під час виборів ректора в одному із закладів вищої освіти, на виборчу комісію здійснювався тиск з боку політичних сил шляхом примусу до порушення процедури проведення виборів керівника закладу вищої освіти та фальсифікацію результатів голосування.

Це сприяло тому, що на посаду обрали представника політичної партії, який мав ділові та дружні зв'язки з тимчасовим керівником ЗВО. Разом з тим, до складу Наглядової ради ЗВО увійшли у минулому представники політичних сил, які були фігурантами у справах Національного антикорупційного бюро України.

Ризик 15. Зловживання при призначенні премій або інших виплат стимулюючого характеру

Перелік премій та інших виплат стимулюючого характеру визначаються на рівні Колективного договору ЗВО з урахуванням норм Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про науково-технічну діяльність», Кодексу Законів про працю України.

Міністерство освіти і науки України встановило, що керівникам навчальних закладів надано право в межах фонду заробітної плати затверджувати порядок і розміри преміювання працівників, відповідно до їх особистого внеску у процеси університету. Тому процес розподілу між працівниками таких виплат регламентується виключно внутрішніми політиками ЗВО.

64. «На двох стільцях: як «слуга-ректор» винайшов схему для збереження депутатського мандату»: <https://bit.ly/3zCiy11>

В Законі України “Про вищу освіту” серед прав в межах автономії ЗВО визначено наступне: запровадження рейтингування досягнень учасників освітнього процесу (викладачі, студенти, співробітники), але це право реалізують не всі заклади вищої освіти.

У більшості ЗВО процес рейтингування відсутній або ж є формальним, відповідно, особа, яка приймає рішення про призначення та розподіл стимулюючих виплат має широкі дискреційні повноваження. Через відсутність чітко визначених критеріїв та індикаторів підтвердження персональних здобутків викладачів та співробітників можливий суб’єктивізм при оцінюванні таких досягнень.

Відсутність рейтингування (*визначення рівня професійної ефективності викладачів за певними критеріями*) або іншого інструменту для підвищення прозорості цього процесу сприяє тому, що службова особа може **приймати рішення в умовах конфлікту інтересу**, зокрема до своїх близьких осіб, які працюють у ЗВО. Цьому сприяє також і те, що у ЗВО, зазвичай, відсутні чіткі та зрозумілі критерії оцінки здобутків викладачів, а рішення про преміювання та інші виплати приймаються непрозоро.

Широка дискреція повноважень сприяє тому, що посадова особа, яка приймає рішення про виплату премій чи інших виплат може **зловживати службовими повноваженнями** та розподіляти виплати стимулюючого характеру, маючи особистий інтерес — призначення таких виплат за умови, що частину працівник віддасть особі, яка прийняла рішення на його користь. Окрім того, цей інтерес може бути й нематеріальним, наприклад, бажання отримати додаткове необліковане навантаження.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Відсутність чітких та зрозумілих критеріїв оцінки професійних здобутків науково-педагогічних та інших співробітників.
2. Широкі дискреційні повноваження керівника закладу вищої освіти щодо розподілу премій та інших виплат стимулюючого характеру науково-педагогічним працівникам та співробітникам ЗВО.
3. Відсутність єдиної вимоги до ЗВО проводити рейтингування науково-педагогічних працівників.
4. Нестандартизований порядок і критерії рейтингування науково-педагогічних працівників, що спричиняє суб’єктивізм при оцінюванні персональних здобутків викладачів, співробітників.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Втрата науково-педагогічними працівниками та співробітниками мотивації до розвитку та досягнення більш високих показників в роботі (наукові праці, використання інтерактивних методик викладання, розвиток партнерства, залучення грантових проєктів) через непрозорий процес розподілу премій та інших заохочувальних виплат.
- Зниження довіри працівників до адміністрації ЗВО та іміджу самого закладу, що унеможлиблює розвиток кадрового потенціалу.
- Зниження якості навчання через те, що науково-педагогічні кадри починають шукати додаткові джерела доходу. Ряд працівників залишають сферу освіти або переходять до інших закладів вищої освіти.
- У випадку недоброчесності всієї системи, науково-педагогічні кадри, прагнучи збільшити свій дохід, зловживають повноваженнями, вимагаючи та/або отримуючи неправомірну вигоду від здобувачів вищої освіти за підвищення результатів їх навчання, написання кваліфікаційних робіт тощо.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ).
- Службове підроблення (ст. 366 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

На рівні облдержадміністрації надали розголосу справі про те, що ректор одного із закладів післядипломної освіти неправомірно нараховував завищені премії собі та “наближеним особам”. Так, впродовж року загальна сума виплачених премій становила 1 млн 380 тис. грн.

80% із зазначеної суми отримали працівники, які за ствердженням співробітників, були наближені до ректора. Деякі працівники за минулий рік одержали премії в розмірі понад 60 тисяч гривень, 7 працівників бухгалтерії із 1 млн 300 тис. грн премій отримали 263,7 тисячі грн. Не підлягає поясненню, чому окремі працівники однієї категорії посад отримують упродовж трьох років премії від 44 до 54 тисяч гривень, а інші — 5, 0,5, 0,6 тисяч. При цьому більша частина працівників взагалі жодного разу за рік не отримала заохочувальні виплати. У протокольних рішеннях профспілкового комітету були відсутні списки працівників на преміювання, натомість формально погоджується лише сам його факт.⁶⁵

Згодом ректора звільнили з посади. Після проведення перевірки Інститут звинуватили у надмірному використанні коштів і зменшили його розмір бюджетного фінансування.

Результати анонімних опитувань науково-педагогічних викладачів та фокус групи, проведені у п'яти пілотних ЗВО **вказують**, що процес нарахування премій та інших виплат стимулюючого характеру відбувається непрозоро. Науково-педагогічні кадри визначають, що, досить часто, такі виплати призначають близьким особам керівництва ЗВО, а більшість працівників не розуміють як здійснюється розподіл цих виплат.

Ризик 16. Зловживання при поселенні студентів та співробітників у гуртожитки

Діяльність студентських гуртожитків регулюється нормами Закону України “Про вищу освіту”, Житлового кодексу та документами внутрішнього регламенту закладу вищої освіти. Право на проживання у гуртожитку мають всі студенти закладу

65. «Марнотратство чи наклеп»: <http://rakurs.rovno.ua/info.php?id=15047&print=1>

вищої освіти. Для поселення в гуртожиток необхідно подати заяву керівництву закладу, яке і приймає рішення щодо виділення кімнати в гуртожитку. Крім того, право першочергового поселення мають студенти пільгових категорій.

За нормативними документами, плата за гуртожиток не має перевищувати 40 % від мінімальної стипендії, крім сплати за комунальні послуги, додаткових платежів зі здобувача вищої освіти не можуть стягувати.

Разом з тим, представники адміністрації ЗВО або студентських містечок можуть зловживати своїми повноваженнями та вимагати від здобувачів освітніх послуг неправомірну вигоду за: поселення в гуртожиток або виділення більш комфортної кімнати.

Умовою поселення також може стати вимога відремонтувати кімнату або докупити в неї меблі або техніку, які здобувач вищої освіти, після завершення навчання, має залишити у гуртожитку.

Порушення регламенту поселення до гуртожитків може також проявлятися в тому, **що списки на поселення не формуються прозоро**. Саме так відкривається можливість для зловживань та надання розпоряджень від адміністрації або ж впливових партнерів ЗВО у першочерговому поселенні в гуртожитки близьких або пов'язаних зі співробітниками університету особам.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Відсутність у більшості ЗВО автоматизованої системи запису на поселення в гуртожиток, яка б містила актуальні дані про кількість доступних місць, характеристики кімнат, їх вартість.
2. Відсутність системи критеріїв розподілу місць в гуртожитках серед студентів, які бажають поселитися у них (зокрема, визначення черговості поселення студентів пільгових категорій, а також розподіл місць серед студентів не пільгових категорій).
3. Поширена практика примушування проводити ремонт житлових приміщень гуртожитків за кошти їх мешканців — як умови надання місця для поселення у гуртожитку.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Додаткове фінансове навантаження на студентів та їх батьків.
- Порушення прав студентів через надання непаритетних можливостей у здобутті професійної освіти.
- Зниження репутації закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг, серед здобувачів вищої освіти та потенційних абітурієнтів.
- Порушення прав учасників освітнього процесу.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

Правоохоронці затримали службову особу одного з коледжів Хмельницької області під час отримання хабаря в сумі 5000 гривень за вирішення питання поселення до гуртожитку.⁶⁶

66. «За поселення в гуртожиток службова особа вимагала хабар»: <https://bit.ly/3Qf68Tj>

В одній із публікацій студенти зазначили, що: «на першокурсників можуть очікувати перші проблеми, починаючи від хабарництва за поселення і завершуючи ремонтом приміщення за власні кошти».⁶⁷

Студенти в опитуваннях у своїх відповідях на відкриті запитання **зазначили** про можливі зловживання чи непрозорість процедури поселення в гуртожитки, надання кімнат з поліпшеними умовами, переселення в інші кімнати. Наприклад, що на запити про вільні місця студенти часто отримують відповідь, що таких місць немає, проте потім якимось чином заселяються нові студенти — тобто, такі місця «з'являються».

Ризик 17. Неправомірна передача земельних ділянок ЗВО у користування третім особам або ж під незаконні забудови

На рівні законодавства України, майно ЗВО не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників закладу вищої освіти та вищого колегіального органу. Порядок передачі майна ЗВО у користування врегульовано нормами Закону України від 03.10.2019 № 157-IX «Про оренду державного та комунального майна».⁶⁸

Землі закладу освіти державної форми власності не можуть передаватись у приватну власність. Разом з тим, досить часто **на землях освітніх установ ведуться комерційні забудови**. Це відбувається непрозоро **на основі договору інвестування**, який не є публічним, і досить часто не є вигідним для ЗВО.

Недобросовісні дії адміністрації ЗВО сприяють тому, що освітні заклади втрачають активи, які мали слугувати на розвиток освіти та науки, а на територіях гуртожитків будуються приватні житлові комплекси або інші комерційні забудови (паркінги, розважальні комплекси, готелі тощо), і ніхто крім керівництва не знає, що насправді університети отримують в обмін на землі.

Досить часто забудовники порушують умови договорів, і не виконують зобов'язань у частині утримання прилеглих територій у стані, придатному для користу-

67. Студентська ініціатива за гуртожитки без корупції. Як долучитися? <https://bit.ly/3aU1sSw>

68. Закон України від 03.10.2019 № 157-IX «Про оренду державного та комунального майна»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/157-IX#Text>

вання. При укладанні інвестиційних договорів інвестор не сплачує земельний податок. Тож ці витрати здійснює лише заклад вищої освіти, зі свого бюджету.

Якщо на землях університету ведуться забудови житлових будинків, то оформити право власності на квартири в такому будинку буде неможливо. Так, фізичні особи досить часто стають жертвами недоброчесних забудовників.

Держаудитслужба та її міжрегіональні територіальні органи здійснюють контроль за станом виконання інвестиційних договорів та інформують орган управління — Міністерство освіти і науки України, який має приймати відповідні управлінські рішення для протидії таким порушенням.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Недостатнє законодавче регулювання процесів забудови на землях закладів вищої освіти.
2. Відсутність єдиної системи обліку земель освіти.
3. Широка дискреція повноважень адміністрації ЗВО щодо використання земельних ділянок закладів вищої освіти.
4. Недоброчесність юридичних або фізичних осіб, які бажають використовувати землі ЗВО у приватних цілях.
5. Відсутність ефективного контролю за використанням земель закладів освіти зі сторони центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки за укладанням та реалізацією інвестиційних договорів на використання земель закладів освіти.
6. Відсутність систем моніторингу та контролю за використанням земель.
7. Недоброчесність керівництва ЗВО, яке з метою отримання неправомірної вигоди передають у користування землі ЗВО.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Втрата закладом освіти земельного активу та, як наслідок, неякісне забезпечення освітнього процесу.

- Порушення прав та законних інтересів суб'єктів землекористування.
- Репутаційні та фінансові втрати закладу вищої освіти через можливі судові позови, арешт майна тощо.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

Директор Державного закладу вищої освіти спільно з директором одного з товариств з обмеженою відповідальністю у 2014 році подали до Департаменту Держархбудінспекції у місті Києві декларацію про початок будівельних робіт — «Будівництво житлового будинку з вбудовано-прибудованими нежитловими приміщеннями у Шевченківському районі м. Києва», в яку внесли завідомо неправдиві відомості про видані містобудівні умови й обмеження (МУО). Згодом, в тому числі й на підставі цього документа, розпочали будівельні роботи.

За інформацією Департаменту земельних ресурсів Київської КМДА, земельна ділянка площею 0,95 га знаходиться в постійному користуванні у коледжу з 2003 р. (ці-

льове призначення – для будівництва і експлуатації гуртожитку для студентів і житла для працівників технікуму).⁶⁹

У 2018 році печерський районний суд Києва заарештував об'єкти завершеного і незавершеного будівництва.⁷⁰

Ризик 18. Неправомірна здача в оренду майна ЗВО

Оренда майна ЗВО регулюється такими нормативно-правовими актами: Закон України “Про освіту”, Закон України “Про оренду державного та комунального майна”, Цивільний кодекс України, Закон України “Про оренду державного та комунального майна”, Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” та на рівні ЗВО — Статутом ЗВО.

Власником майна державних закладів вищої освіти є Міністерство освіти та науки України, яке надає орендодавцям об'єктів державної власності згоду на оренду державного майна і пропозиції щодо умов договору оренди, які мають забезпечувати ефективне використання орендованого майна та здійснення на орендованих підприємствах технічної політики в контексті завдань галузі; здійснює контроль за передачею в оренду майна ЗВО.

Законодавство визначає, що об'єкти та **майно державних і комунальних закладів освіти не підлягають приватизації чи використанню не за освітнім призначенням.**

Приміщення закладів вищої освіти досить часто не використовуються повноцінно у навчальному процесі, через зменшення кількості контингенту здобувачів вищої освіти, науково-педагогічного персоналу та інших співробітників. Разом з тим, ЗВО у своїй більшості недофінансовуються, а утримання всіх приміщень вимагає значних витрат.

Саме тому адміністрація закладів освіти користується правом здачі приміщень в оренду, однак часто відбувається зміна цільового призначення будівель або споруд, так на території закладів вищої освіти з'являються мобільні точки продажу харчів, послуг або інших товарів. Не виключеним є також прийняття рішення в умовах конфлікту інтересів, коли майно передається у користування близьким

69. «Суд арештував будинки житлового комплексу «Шевченківський квартал»»: <https://bit.ly/3zP8kvh>

70. Ухвала Печерського районного суду міста Києва у справ №757/42575/18-к: <https://bit.ly/3twp6LH>

особам або приватним підприємствам, що належать до близького оточення адміністрації закладу вищої освіти.

Ряд порушень регулярно встановлюють під час перевірок розпорядження майном, наданим в оперативне управління ЗВО. Зокрема, використання приміщень без договорів оренди, погодження МОН та страхування майна на весь період дії договорів оренди, а також користування приміщеннями за договорами без погодження МОН щодо продовження терміну їх дії.⁷¹

Крім того, окремими ЗВО з метою уникнення укладання договорів оренди оформлялися договори про надання платних послуг або взагалі без укладання договору, адже перевірити добросовісність такої оренди можна виключно виїзними раптовими перевітками.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Індивідуальна недобросовісність орендарів майна закладу освіти з метою використання майна закладу у приватних цілях.
2. Індивідуальна недобросовісність керівництва закладу освіти з метою отримання неправомірної вигоди.
3. Наявність широкого кола близьких осіб, партнерів, які можуть претендувати на отримання в оренду майна закладу, що зумовлює прийняття рішення в умовах конфлікту інтересів.
4. Відсутність ефективних механізмів контролю та реагування на порушення та зі сторони центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.
5. Відсутній громадський контроль за передачею майна закладу освіти в оренду.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Недоотримання доходів до спеціального фонду закладу освіти.
- Заклад освіти втрачає не лише доходи від оренди, але й можливість отримати

71. «ЗВІТ про результати аудиту ефективності управління Міністерством освіти і науки України об'єктами державної власності у сфері вищої освіти, що мають фінансові наслідки для державного бюджету. Рахункова палата, 2019: <https://cutt.ly/aKugrly>

компенсацію комунальних та експлуатаційних витрат, що виплачується орендарем під час оформлення договору оренди майна.

- Неправомірна зміна цільового призначення призводить до втрати закладом вищої освіти майна, яке б могло забезпечувати освітній процес.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем шляхом неправомірної передачі майна ЗВО в оренду (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ) шляхом тиску на рішення керівництва ЗВО з метою неправомірної передачі в оренду майна ЗВО.
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

За результатами аудиторського звіту Рахункової Палати з ефективності управління Міністерством освіти і науки України об'єктами державної власності у сфері вищої освіти, що мають фінансові наслідки для державного бюджету (2019 рік) визначено, що керівництвом 12 перевірених ЗВО ухвалювалися неефективні управлінські рішення про використання і розпорядження державним майном: з метою уникнення укладання договорів оренди, оформлялися договори про надання платних послуг, що має наслідком недоотримання доходів ЗВО.

Окремими ЗВО майно надавалося в оренду без договорів. Також встановлено факти укладання договорів оренди без погодження з МОН та без страхування майна, що створює ризики його втрати та нанесення збитків державі. Внаслідок таких управлінських рішень недоотримано ЗВО доходів у сумі щонайменше 3805,7 тис. грн, державним бюджетом — 488,5 тис. грн і відшкодування витрат за надані комунальні послуги у сумі 20,1 тис. гривень.⁷²

Ризик 19. Умисна закупівля непотрібних товарів

Закупівлі у закладах вищої освіти здійснюються за нормами Закону України “Про публічні закупівлі”, річного плану закупівель та виключно через систему Prozorro або Prozorro Market. Однак, існують випадки, коли здійснюється закупівля товарів, робіт, послуг, об’єктивна потреба у яких відсутня. Це також може бути придбання коштовних речей, які не мають відношення до освітнього процесу, замість необхідних для навчального процесу товарів (комп’ютерне обладнання, навчальна література, меблі для навчальних приміщень).

Закупівля непотрібних товарів є проявом нецільового використання бюджетних коштів та коштів, що виділяються для організації освітнього процесу у ЗВО.

Непрозорий процес закупівель закладу вищої освіти, у своїй більшості, відбувається за попередньої змови відповідальної посадової особи замовника та конкретного постачальника з метою **отримання неправомірної вигоди або прийняття рішення в умовах конфлікту інтересів (позитивне рішення на користь “своїх”, “пов’язаних” постачальників/підрядників)**. Придбання за надто коштовних речей або об’єктивно непотрібних товарів для ЗВО також свідчить про наявність **приватного інтересу**, і можливого подальшого використання придбаного майна для ЗВО в особистих цілях.

Зазвичай такі закупівлі не відбуваються прозоро, і працівники ЗВО не розуміють що, для кого і з якою метою закуповується. Про такі закупівлі співробітники ЗВО здебільшого дізнаються випадково або вже в процесі ознайомлення з річним звітом адміністрації університету, що іноді має формальний характер.

72. ЗВІТ про результати аудиту ефективності управління Міністерством освіти і науки України об’єктами державної власності у сфері вищої освіти, що мають фінансові наслідки для державного бюджету. Рахункова палата, 2019: <https://cutt.ly/TKugfVm>

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Відсутня система due diligence (процедур забезпечення належної сумлінності та доброчесності) в університеті в цілому та щодо процедур публічних закупівель зокрема.
2. Непрозорий процес планування закупівель ЗВО (відсутність інформації на офіційному вебсайті закладу, формальний або зовсім відсутній процес погодження на засіданнях громадської ради, профспілкового комітету).
3. Недоброчесність посадових осіб, які зловживають своїми повноваженнями з метою придбання товарів (робіт/послуг) для подальшого використання у власних цілях.
4. Широкі дискреційні повноваження під час підготовки тендерної документації.
5. Недостатній розподіл обов'язків та внутрішній контроль процесу планування та здійснення закупівель, відсутній моніторинг та оцінка ефективності проведених закупівель (або їх формальний характер).

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Нецільове використання бюджетних коштів.
- Зниження довіри співробітників та здобувачів освітніх послуг до адміністрації закладу вищої освіти.
- Брак довіри до конкурентного характеру і прозорості процесу закупівель.
- Низький інтерес потенційних учасників брати участь у закупівлях ЗВО.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 ККУ).

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ) шляхом прийняття рішення про закупівлі непотрібних для навчального процесу товарів.
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.

КЕЙС

За даними “Prozorro” один з університетів у 2018 році уклав угоду з науково-технічним центром про закупівлю радіообладнання на суму 881 тис. грн.⁷³ Тендерна процедура двічі скасовувалась, у тому числі частково (за лотом), через відсутність достатньої кількості тендерних пропозицій. На цю закупівлю звернули увагу ЗМІ, адже необхідність у придбанні такого обладнання є сумнівною.⁷⁴

Опитування п'яти пілотних ЗВО також **вказали**, що деякі закупівлі є незрозумілими для працівників закладу. До прикладу, закуповуються комп'ютерні запчастини до обладнання, яке вже не є актуальним та застарілим, в умовах підвищення попиту на пристрої для дистанційної роботи.

Ризик 20. Неправомірний вплив на процес закупівлі шляхом співпраці з контрагентами поза межами тендерних процесів

Закупівлі у закладах вищої освіти здійснюються за нормами Закону України “Про публічні закупівлі”, річного плану закупівель та виключно через систему Prozorro або Prozorro Market.

Разом з тим, процеси закупівель у закладах вищої освіти не завжди відбуваються за принципами доброчесності та прозорості. Широке коло партнерських зв'яз-

73. Інформація про закупівлю на сайті Prozorro: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2018-05-14-002240-a>

74. «Чернівецький університет купив комплекс для пошуку «жучків» і прихованих камер за 881 тисячу»: <https://bit.ly/3zuYApX>

ків, наявність близьких осіб та “хороших знайомих” можуть сприяти виникненню **приватного інтересу** у посадових осіб закладу освіти та реалізації корупційного ризику прийняття рішення в умовах конфлікту інтересів під час проведення закупівель (закупівлі у приватних компаній, що належать близьким особам або друзям).

Іншою формою зловживань у цьому напрямку може стати **бажання отримати неправомірну вигоду від потенційного переможця тендерної процедури закупівель**, так званого «відкату» за укладання договору саме з цією компанією.

У наведених випадках досить часто відбувається змова з контрагентом поза межами тендерної процедури та створюються умови для неконкурентного характеру процедури відбору постачальників.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Відсутність внутрішнього акта (або недосконалість акта), який регулює порядок укладення прямих договорів.
2. Дискреційні повноваження щодо вибору постачальників товарів, робіт та послуг.
3. Дружні або партнерські зв'язки відповідальних посадових осіб замовника та потенційного постачальника.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- За вчинення змови під час процесу закупівель передбачається відповідальність — штраф у розмірі до 10% річної виручки відповідача (увага, всієї виручки суб'єкта за рік).
- Для осіб, які вчинили таке порушення, передбачається заборона протягом трьох років перемагати в торгах у ProZorro, а також репутаційні втрати. Строк давності за подібні порушення — п'ять років з моменту вчинення.
- У випадку реалізації міжнародних проєктів, такі порушення можуть сприяти зриву робіт або досліджень, неякісному їх виконанню, що впливає на репутацію закладу та унеможлиблює розвиток подальшої грантової діяльності.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ) шляхом співпраці з контрагентами поза межами тендерних процесів з метою отримання неправомірної вигоди.
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

У 2021 році ЗМІ зупинили змову під час проведення тендеру одним з медичних університетів на створення «концепт-моделі пневмошолома від вірусних (коронавірусних, COVID-19), бактеріальних, токсичних агентів» на суму понад 500 тис. грн,⁷⁵ загальна сума проєкту на три роки складала 2,9 млн грн.

За результатами журналістського розслідування виявилось, що переможницею торгів від науковців стала 71-річна тітка науковця та лікаря, який є одним зі співвиконавців проєкту.⁷⁶

Маніпулювання на відкритих торгах також виявили у 2021 році під час проведення тендеру іншого університету. Журналісти виявили, що у рішеннях Антимонопольного комітету України йдеться про спотворення результатів торгів у 14 державних закупівлях, 11 з яких проводились на замовлення Університету. При цьому, документи обох претендентів на тендер виконувались на техніці Університету — замовника та подані з комп'ютерів з IP адресами цього закладу вищої освіти.⁷⁷

75. Оголошення про проведення тендеру: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2021-04-02-003050-c>

76. «Змова на торгах і зрив проєкту: унікальний пневмошолом від тернопільських науковців потрапив у скандал»: <https://terminovo.te.ua/news/53323/>

77. «Улюблену постачальницю «надзвичайників» оштрафували на третину мільйона за змову»: <https://bit.ly/3xHY0IE>

Ризик 21. Зловживання повноваженнями з метою примусу учасників освітнього процесу купувати платні послуги виключно в університеті

Перелік платних послуг, які може надавати заклад вищої освіти визначений у Постанові КМУ «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27 серпня 2010 року № 796⁷⁸. Додатково ці послуги визначаються у Статутах ЗВО, інших документах внутрішнього регламенту закладу про надання платних послуг, зокрема і Кошторисах. Платні послуги наповнюють спеціальний фонд закладу освіти, тому адміністрація зацікавлена в тому, щоб ці послуги мали попит.

Досить часто, щоб наповнити спеціальний фонд бюджету закладу, **адміністрація вимагає від учасників освітнього процесу купувати платні послуги**: брендована продукція університету, поліграфічні послуги, примусова участь студентів у платних наукових заходах (платна публікація наукових робіт, сплата організаційного внеску за участь у науковому заході).

Особливо гостро такі умови можуть ставитись під час захисту кваліфікаційних робіт або випускних іспитих здобувачів вищої освіти. Також такі вимоги можуть стосуватися і науково-педагогічних працівників та співробітників ЗВО.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Незнання здобувачами вищої освіти своїх прав або небажання/невміння їх відстоювати.
2. Недофінансування закладів освіти з бюджету, що створює велике фінансове навантаження на спеціальний фонд закладу, який наповнюють платні послуги.
3. Недоброчесність посадових осіб закладу вищої освіти.

78. Постанова КМУ «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27 серпня 2010 року № 796: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-п#Text>

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Зниження репутації закладу вищої освіти серед студентів та абітурієнтів.
- Формалізація та імітація наукової діяльності та відповідно демотивація учасників освітнього процесу до професійного розвитку та наукового пошуку.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем з метою примусу придбавати платні послуги виключно у закладі вищої освіти (ст. 364 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність посадових осіб, які зловживають своїми повноваженнями - звільнення з посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

За даними проведених досліджень (опитування, моніторинги, аналіз відкритих даних) трапляються випадки, коли: «Студентів зобов'язують підшивати (брошурувати) дипломні роботи, звіти про проходження практики, курсові роботи тільки у комерційних фірмах на території університету. Придбавати символіку Університету (значки) за десятки гривень». «Змушують платити за курси підвищення кваліфікації щороку» та студентів: «Викладач змушував йти на платні курси від університету».

Досить часто в університетах змушують студентів-магістрів публікуватися у платних збірниках ЗВО, що є обов'язковою умовою для допуску на захист кваліфікаційних робіт.

Ризик 22. Вимагання сплати благодійних внесків

Благодійні внески або меценатську діяльність у сфері освіти регулює Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».⁷⁹ За законом, благодійні внески — це безоплатна передача у власність бенефіціарів (отримувачів внесків) коштів, іншого майна. Додатково питання благодійних внесків врегульовується Цивільним кодексом України, який визначає благодійну допомогу як пожертву.

Під час укладення договорів про пожертву застосовуються положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом (ст. 729 ЦКУ). Такі договори можуть укладатися як в усній, так і в письмовій формі. На практиці ці договори зазвичай оформляють з юридичними особами, а з фізичними рідше.

Заклади вищої освіти мають право відкривати розрахункові рахунки для таких внесків, що врегульовано Постановою КМУ від 02.09.2015 № 719.⁸⁰ Тому благодійні внески може внести будь-який охочий на розрахунковий рахунок закладу освіти, вказуючи цільове призначення такого внеску, виключень по цільовому призначенню таких внесків немає.

Якщо такі внески здійснює випускник закладу вищої освіти, який успішно реалізував себе у професійній сфері, і вдячний своїй Альма-матер, то це свідчить про високу якість навчання у цьому закладі та те, що заклад не втрачає зв'язок зі своїми студентами.

Разом з тим, мають місце зловживання та недоброчесне використання такого права закладами вищої освіти. Це проявляється через **примус здобувачів вищої освіти або їх батьків вносити благодійні внески** за сприяння у вирішенні питань, що є частиною освітнього процесу. До прикладу: зарахування академічної заборгованості або поселення у гуртожиток. Такі випадки є корупційним правопорушенням, адже свого роду є неправомірною вигодою, хоч і вносяться на рахунки закладу вищої освіти.

79. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

80. Постанова КМУ «Питання власних надходжень державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2015-n#Text>

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Недоброчесність адміністрації закладів вищої освіти через бажання наповнити бюджет закладу, будь-якими способами.
2. Недоброчесність учасників освітнього процесу та незнання власних прав або небажання їх відстоювати.
3. Відсутність громадського контролю за наповненням фондів благодійних внесків закладів вищої освіти.
4. Непрозорість процесу наповнення благодійних фондів закладу освіти (відсутність інформації про надходження / використання на сайті закладу, формальність процедури звітування перед учасниками освітнього процесу).

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Зниження репутації закладу вищої освіти серед громадськості та здобувачів вищої освіти, партнерів, випускників закладу.
- Зниження якості освітнього процесу, адже недоброчесні науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти будуть користуватись цим механізмом для отримання/надання неправомірної вигоди.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ); Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ) шляхом тиску на здобувачів вищої освіти з метою примусу вносити благодійні внески.
- Дисциплінарна відповідальність посадових осіб, які зловживають своїми повноваженнями - звільнення з посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

В одному з університетів доцентка кафедри, яка не входила до екзаменаційної комісії висунула пропозицію здобувачці освіти надати неправомірну вигоду у вигляді благодійних внесків на встановлення пластикових вікон у розмірі 1000 грн. При цьому, цю суму студентка повинна передати до початку державного іспиту, який прийматиме комісія, що складатиметься з представників Інституту, на яких доцентка має вплив.

Студентка повідомила, що є сиротою і таких грошей не має. Однак доцентка повідомила, що всі навчаються на рівних умовах, і нагадала, що дівчина мала академічний борг — не здану магістерську роботу, через що її точно не допустять до державного екзамену. Пропозицію вона озвучила у телефонній розмові і зазначила, що це необхідно для того, щоб отримати допуск до державних іспитів. Розуміючи, що такі дії є незаконними студентка звернулася до прокуратури із заявою, а отримавши заробітну плату, вона принесла 1000 грн та написала заяву про нібито благодійний внесок на ім'я директора інституту.⁸¹

Ризик 23. Тиск на активних студентів та викладачів

Закон України “Про вищу освіту” гарантує студентам права на участь в обговоренні та розв’язанні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення; участь у студентському самоврядуванні, на оскарження дій органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Розвиток антикорупційного законодавства, активна та якісна просвіта з антикорупційних питань дала поштовх формуванню студентських ініціатив, які виявляють та реагують на корупцію у своїх освітніх закладах, об’єднуються в асоціації та протидіють корупції.

Такі студентські антикорупційні ініціативи мають чимало успіхів. Наприклад, завдяки активній студентській спільноті в одному із відомих українських університетів вдалося викрити та подолати декілька корупційних схем: регулярних “поборів” за отримання бігунка для перескладання іспитів, вимоги деканату до студентів

81. Вирок: <https://bit.ly/3NPsrh0>

повертати понад 75 % матеріальної допомоги, яку виділяли зі спецфонду університету, зловживань з орендою приміщень, які були на балансі закладу.⁸²

Студентська активність у сфері запобігання корупції у закладах вищої освіти має вже багато вагомих результатів, але майже завжди така активність тягне за собою й різні негативні наслідки для студентів з боку адміністрації та викладачів університету. Прояви такого тиску можуть проявлятися у формі “погроз, заниження балів, позбавлення стипендії, виселення з гуртожитку і навіть вигнання з університету тих студентів, які відмовляються мовчати”.⁸³

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Недобросовісність адміністрації закладів вищої освіти.
2. Відсутність ефективних антикорупційних політик, які б включали дієві механізми захисту студентів-викривачів корупції.
3. Широка дискреція викладачів та брак контролю за об'єктивністю оцінювання студентів.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Зниження якості освітнього процесу через демотивацію студентів до навчання.
- Руйнування освітньої та корпоративної культури закладу вищої освіти.
- Посилення іміджу корумпованості освітнього процесу.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).

82. «Двоє студентів розповіли, як можна зупиняти корупційні схеми у виші»: <https://bit.ly/3mHxF2h>

83. <https://bit.ly/3mHxF2h>

- Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність посадових осіб, які зловживають своїми повноваженнями — звільнення з посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України “Про запобігання корупції”).

КЕЙС

Студенти одного з київських університетів зіштовхнулися з численними проявами корупції у їхньому ЗВО — в оцінюванні, при закупівлі товарів, у відносинах кадрового менеджменту тощо. Група таких студентів об'єдналася, щоб протидіяти та викоринити ці негативні практики.

Спочатку вони намагалися розв'язувати питання через переговори з адміністрацією закладу. Коли переговори не дали результату — студент(к)и вийшли на протест. Після того, чимало з них відчували тиск та приниження з боку викладачів. Кілька десятків студентів не змогли завершити навчання, ймовірно через те, що їм навмисно не дозволяли скласти предмети.⁸⁴

Під час особистих інтерв'ю та фокус-груп в межах пілотних моніторингових проєкту, **учасники повідомляли** про жорсткі прояви тиску на викривачів корупції також у їхніх ЗВО. Це стосувалися і викривачів сексуальних домагань з боку викладачів.

84. “Як українські студенти борються з корупцією у вишах”: <https://bit.ly/3xr2Q6N>

ПАРТНЕРСТВО (ВЗАЄМОДІЯ ІЗ ЗОВНІШНІМИ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ)

Ризик 24. Зловживання владним становищем / політичним статусом для тиску на представників закладів вищої освіти

За ст. 1 Закону України «Про вищу освіту»⁸⁵, автономія закладу вищої освіти — самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку *академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів* у межах, встановлених цим Законом. Ст. 32 цього ж Закону передбачає незалежність закладу вищої освіти від політичних партій, релігійних чи громадських організацій (за винятком закладів духовної вищої освіти).

Водночас **чимало університетів можуть бути тісно пов'язані із політичним середовищем**: їхні випускники або співробітники можуть бути членами політичних партій, кандидатами на тих чи інших виборах, помічниками депутатів.

Політичні діячі, своєю чергою, **зацікавлені у співпраці із ЗВО**, адже це дає значні можливості розширення електорату та збільшення кількості прихильників політичної сили. **Заклади вищої освіти можуть бачити у цьому і власний інтерес**, розуміючи, що лояльні політики можуть сприяти покращенню становища університету через особисті домовленості або — за умови проходження до виборних органів влади чи призначення до виконавчих органів — через лобювання конкретних рішень (наприклад, надання податкових пільг, фінансування діяльності ЗВО через місцеві програми, спрощення або обхід процедури оренди нерухомості для потреб університету тощо).

В результаті, **політики або місцеві чиновники можуть зловживати своїм становищем і чинити тиск на адміністрацію університету** (для просування на посади чи навчання «своїх» осіб, створення спеціальних умов роботи (*менше навантаження, забезпечення житлом, преміювання*) чи навчання для таких осіб та ін.). Також вплив можуть чинити на викладачів (зокрема, під час оцінювання студентів) — або ж безпосередньо, або через адміністрацію закладу. **Поширена також практика політичного меценатства**, коли впливові чиновники, політики чи інші особи надають університетам благодійну допомогу в обмін на неформальні послуги ЗВО.

85. Закон України «Про вищу освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Описане є проявами таких явищ як політичний патронаж, фаворитизм, непотизм, кронізм. Вони широко притаманні системі вищої освіти (і не лише у цій сфері) як в Україні, так і у всьому світі.⁸⁶

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Індивідуальна недоброчесність представників влади/політичних партій/керівництва університету.
2. Неоприлюднення (підписаних) договорів співпраці з представниками органів місцевої та обласної влади.
3. Непрозорі процедури розподілу регіонального замовлення на підготовку здобувачів за кошти місцевих бюджетів, що дає можливість “просувати” на навчальні місця, які оплачує місцева влада, “своїх” людей.
4. Відсутність ефективних засобів контролю фактичних особистих взаємовідносин політиків, представників влади між собою та із представниками ЗВО.
5. Можливість “спонсорства” від впливових батьків або інших меценатів.
6. Об’єктивні зв’язки закладів вищої освіти із політиками та посадовцями.
7. Широка дискреція керівника закладу вищої освіти під час добору співробітників ЗВО, можливість впливу на підлеглих у питаннях оцінювання та провадження освітнього процесу в цілому.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Політизація освітнього процесу та середовища.
- Корупційний тиск на адміністрацію та викладачів університетів;
- Працевлаштування або прийом на навчання осіб, які не відповідають кваліфікаційним вимогам.
- Порушення прав учасників освітнього процесу.

86. “Curbing corruption in Higher Education”, Monica Kirya, 2021, pp. 8-10: <https://bit.ly/3zDJGNR>

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ.)
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України "Про запобігання корупції").

КЕЙС

У вересні 2020 року напередодні місцевих виборів одна із політичних партій провела збори у внутрішньому дворі київського університету. Ця подія викликала бурхливий протест студентської спільноти закладу. Пізніше з'ясувалося, що дозвіл на проведення заходу надав один із проректорів ЗВО. Адміністрація закладу вирішила, що хоч таке рішення і не було коректним, проте відповідальності за нього проректор не повинен нести, бо формально не порушив законодавство.⁸⁷

25% опитаних студентів зазначили, що їм відомі випадки, коли студент отримує оцінки, оскільки він чи його (впливові) батьки надали благодійну допомогу або іншу підтримку закладу освіти.

87.«Бугров: КНУ імені Тараса Шевченка має бути поза політикою»: <https://bit.ly/3HgbXfi>

Ризик 25. Залучення учасників освітнього процесу до політичної агітації та виборчого процесу на користь певних політичних діячів (партій)

Ст. 31 Закону України «Про освіту»⁸⁸ забороняє політичним партіям, їх членам, депутатам (кандидатам в депутати) здійснювати свою діяльність в закладах освіти, зокрема створювати власні осередки чи в будь-який інший спосіб втручатися в їхню освітню діяльність. Також ця стаття забороняє розповсюдження у закладах освіти будь-яких політичних матеріалів чи реклами.

В описі попереднього корупційного ризику пояснено, чому, попри формальну заборону політизації закладів вищої освіти, більшість з них пов'язані з політичним середовищем. У випадку, коли адміністрація університету або викладачі мають політичний інтерес (наприклад, *балотуються на виборах або мають особистий інтерес у підтримці певного політика чи політичної сили*) — вони мають досить широку дискрецію, щоб використати свої повноваження або становище з метою залучення підлеглих та / або студентів до політичних процесів.

Так адміністрація університету має можливість **здійснювати адміністративний тиск на викладачів та інших співробітників та залучати їх до зустрічей з політиками, агітації за них і навіть контролю за голосуванням**. Також керівники можуть **змушувати викладачів залучати до політичних процесів студентів**. Як правило, співробітники закладу освіти погоджуються на такі умови, оскільки бояться втратити робоче місце, премії або прихильне ставлення. Водночас їх можуть приваблювати потенційні переваги тісних зв'язків із політиками чи майбутніми посадовцями.

З іншого боку, іноді самі викладачі можуть з власної ініціативи, без відома адміністрації, залучати студентів до політичної діяльності в обмін на оцінки або інші послуги. Найчастіше це відбувається або тоді, коли на певних виборах балотується сам викладач, або його родич чи інша близька особа або викладач чи адміністрація ЗВО є прихильником певної політичної сили.

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

1. Можливість науково-педагогічних співробітників та представників адміністрації університету балотуватися на виборах.⁸⁹

88. Закон України «Про освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n468>

89. Безперечно, це не означає, що викладачів слід позбавити пасивного виборчого права - натомість, повинні існувати достатні процедури, які б мінімізували негативний політичний вплив на студентів, пов'язаний із цим чинником.

2. Низький рівень обізнаності про виборче законодавство та освітні права — зокрема, із заборонаю залучення студентів до політичної агітації під час виборчого процесу.
3. Відсутність дієвих процедур контролю за залученням студентів до політичної агітації під час виборчого процесу, втручання політичних партій у навчальний процес.
4. Індивідуальна недоброчесність представників влади/політичних партій/керівництва та науково-педагогічних співробітників університету.
5. Відсутність ефективних процедур захисту прав здобувачів вищої освіти, у зв'язку із чим останні бояться протистояти залученню їх до політичних акцій викладачами та адміністрацією ЗВО.
6. Широка дискреція адміністрації та викладачів в організації навчального процесу та оцінювання.

НАСЛІДКИ

Стратегічні:

- Політизація освітнього процесу та середовища.
- Корупційний тиск на студентів.
- Порушення прав учасників освітнього процесу.
- Протиправний вплив на об'єктивність та прозорість політичних процесів, формування політичної кон'юнктури.

Корупційні та інші юридичні наслідки:

- Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).
- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).

- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Зловживання впливом (ст. 369-2 ККУ).
- Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Порушення обмежень щодо ведення передвиборчої агітації, агітації референдуму (ст. 212-10 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, в тому числі звільнення особи із займаної посади.
- За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

КЕЙС

16 вересня 2020 року (під час місцевих виборів в Україні) на сайті Міністерства освіти і науки України з'явилася наступна інформація: «До Міністерства освіти і науки України надходить інформація щодо залучення учасників освітнього процесу до участі в акціях і заходах окремих політичних партій та поширення у закладах освіти партійної та виборчої агітації».⁹⁰ МОН у цьому випадку розіслало лист облдержадміністраціям та закладам освіти із застереженням про заборону політичної діяльності в таких закладах.

Про політичну активність політиків в університетах під час президентських виборів 2019 року описано у матеріалі Радіо.Свобода.⁹¹ У матеріалі аналізується політична активність багатьох відомих політиків — кандидатів в Президенти серед студентської молоді. Факти наповнених студентами залів під час зустрічей з цими політиками протиставляються дослідженій статистиці низької політичної зацікавленості та виборчої активності студентської молоді.

Це з високою ймовірністю може свідчити про те, що студенти часто відвідують заходи з політиками не з власного бажання або ж просто отримують кошти чи інші привілеї за участь у таких заходах.

90. «У закладах освіти заборонена політична агітація, – Сергій Шкарлет»: <https://bit.ly/3aMPQRk>

91. «Виші і вибори: як кандидати агітують студентів і чи законно це»: <https://bit.ly/2IVpDBY>

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству освіти і науки України

Загальні рекомендації:

- Розширити напрями співпраці із Національним агентством з питань запобігання корупції у питаннях: інтеграції принципів доброчесності у всі освітні процеси країни, оцінки корупційних ризиків у всіх процесах системи вищої та фахової передвищої освіти, антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, організації роботи антикорупційних уповноважених як закладів вищої освіти та і самого Міністерства.
- Посилити роль уповноваженої особи Міністерства освіти і науки України у координації й навчанні уповноважених університетів.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із вступом до ЗВО

- Формувати щорічні умови прийому для здобуття вищої освіти на принципах прозорості та доброчесності із залученням експертної громадськості до їх розробки.
- Визначати у щорічних умовах прийому порядок розробки закладами освіти критеріїв для оцінки найбільш корупційно ризикових форм оцінки знань та вмінь абітурієнтів при вступі (співбесіда, творчий конкурс, мотиваційний лист).

Рекомендації щодо мінімізації ризиків в сфері наукової діяльності закладу вищої освіти

- Розробити вимоги до закладів вищої освіти щодо підвищення прозорості та доброчесності підготовки наукових кадрів.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних з призначенням, переведенням, звільненням і заохоченням персоналу ЗВО

- Спільно з громадськістю та представниками закладів вищої розробити єдині критерії оцінювання професійних здобутків науково-педагогічних працівників для інтеграції їх у внутрішні політики з рейтингування науково-педагогічних працівників.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків у сфері адміністративно-господарської діяльності ЗВО

- Враховувати при встановленні KPI керівників закладів вищої освіти положення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 рр.⁹²

Національному агентству з питань запобігання корупції

- Розширити напрями співпраці з Міністерством освіти і науки України у питаннях розробки стандартів доброчесності закладів вищої освіти.
- У співпраці з Міністерством освіти і науки України розробити типову антикорупційну програму закладу вищої освіти.
- Посилити координацію роботи уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства освіти і науки України у частині його взаємодії з уповноваженими закладів вищої освіти.
- Посилити співпрацю з адміністрацією закладів вищої освіти з питань організації ефективної антикорупційної роботи.
- Рекомендувати керівництву ЗВО й антикорупційним уповноваженим регулярно проводити оцінку корупційних ризиків і заохочувати розробку планів їх мінімізації.
- Надати ЗВО рекомендації щодо запобігання корупції під час вступної кампанії 2022 р.
- Надати уповноваженим в університетах додаткові роз'яснення щодо особливостей роботи з викривачами, виявлення, запобігання і врегулювання конфлікту інтересів, візування проєктів актів/наказів/розпоряджень керівництва ЗВО, здійснення контролю і координації підвідомчих юридичних осіб.

92. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 рр: <https://bit.ly/3txmVrd>

Закладам вищої освіти

Загальні рекомендації

- Провести моніторинг організації антикорупційної роботи закладу вищої освіти у частині матеріально-технічного забезпечення та регламентації статусу роботи антикорупційного уповноваженого.
- Антикорупційним уповноваженим за підтримки керівництва ЗВО регулярно проводити оцінку корупційних ризиків у ЗВО і розробляти заходи їх мінімізації.
- Провести конкурс та призначити на посаду антикорупційного уповноваженого (або на умовах суміщення) осіб, які відповідають вимогам Професійного стандарту «Уповноважений з антикорупційної діяльності».⁹³
- Переглянути внутрішні антикорупційні політики та політики з академічної доброчесності на предмет дієвості процедур та механізмів реагування на корупційні прояви. За потреби - внести відповідні зміни.
- Розробити механізм захисту прав викривачів корупції у закладі вищої освіти, з метою мінімізації негативних наслідків для здобувачів та співробітників, які повідомляють про корупційні прояви або мають активну громадську позицію та публічно заявляють про неї (організація мирних зборів проти незаконних забудов, корупційних проявів у господарській діяльності ЗВО тощо).
- Запровадити єдину електронну систему управління освітнім процесом, яка мінімізує людську участь у технічних процесах та забезпечує комунікацію з питань освітнього процесу за допомогою корпоративних засобів зв'язку. *Прикладами таких систем є Blackboard, Moodle, Brightspace, LearnDash та ін.*
- Розробити, пілотувати, запровадити на постійній основі навчання персоналу й студентів роботі з електронною системою управління навчальним процесом.
- Переглянути та оновити (за потреби) існуючі документи та процедури щодо визначення періодичності, змісту та порядку проведення анонімних опитувань студентів та викладачів щодо можливих корупційних проявів чи ризиків під час освітнього процесу. Визначити чітке коло суб'єктів, які проводитимуть такі опитування. Покласти координацію проведення таких опитувань на антикорупційного уповноважених закладів освіти. Також — розглянути можливість залучення до проведення таких регулярних опитувань зовнішніх експертів (професіоналів у сфері соціології, психології). Визначити чіткий та зрозумілий порядок опрацювання та реагування на результати таких опитувань.

93. Професійний стандарт "Уповноважений з антикорупційної діяльності": <https://bit.ly/3MMOQde>

- Створювати та поширювати легкі для сприйняття (візуалізовані, схематичні, анімовані тощо) матеріали про права студентів у навчальному процесі, які б стосувалися як питань, пов'язаних із виконанням навчального плану, так і з захистом прав у проблемних ситуаціях - актуальні контакти уповноважених осіб, каналів зв'язку тощо).

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із вступом до ЗВО

- Запровадити автоматизовану систему оцінювання та проведення фахового вступного випробування.
- Завчасно оприлюднювати порядок проведення та критерії оцінювання творчого конкурсу на інформаційних ресурсах закладу освіти. Публікувати тлумачення принципів оцінювання по кожному з критеріїв, проводити роз'яснення (онлайн або офлайн) серед абітурієнтів щодо організації та оцінювання творчих конкурсів.
- Оприлюднювати на офіційних ресурсах чіткі та зрозумілі вимоги щодо рівня знання української мови для іноземних абітурієнтів перед вступом на підготовчі курси.
- Оприлюднювати на офіційних ресурсах програми підготовчих курсів з української мови та програми мовного екзамену для іноземних абітурієнтів.
- Формувати програми підготовчих курсів та мовного екзамену для іноземних абітурієнтів на знання української мови за комплексним підходом: читання (розуміння), усна мова (монолог), письмо, слухання (аудіювання).
- Розглянути можливість здійснення відеофіксації екзамену на знання української мови для іноземних абітурієнтів.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із процедурами поновлення/переведення студентів

- Оприлюднювати порядок ліквідації академічної заборгованості під час переведення/поновлення студентів із чітким визначенням процедури, строків, відповідальних осіб від університету.
- Враховувати в навантаження викладачів додаткову роботу зі студентами під час ліквідації академічної заборгованості.
- Своєчасно інформувати студентів про процедуру та можливості переведення на бюджетні місця, використовуючи різні канали поширення інформації.
- Посилити прозорість процедури переведення з контрактної форми навчання на державну. Наприклад, висвітлюючи в окремій вкладці на сайті закладу освіти

необхідну інформацію: оголошення про конкурс, кількість вільних бюджетних місць, умови і терміни подачі документів; розміщення списків претендентів із зазначенням їх середнього та рейтингового балу.

- Запровадити електронні екзаменаційні відомості та автоматизовані системи обліку активності студентів для прозорого формування рейтингу.
- Передбачити обов'язковий розгляд кандидатур на переведення з контрактної форми навчання на державну на вчених радах факультетів/інститутів із залученням органів студентського самоврядування.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із оцінюванням студентів

- Налагодити роботу вебсайту закладу освіти та забезпечити розміщення усієї необхідної інформації, що стосується навчального процесу (документів, робочих програм та силабусів, програм практики, методичних рекомендацій до написання та захисту курсових робіт, правил та порядку перескладання заліків чи іспитів, порядку апеляції за результатами екзаменаційної сесії).
- Де це можливо, запровадити технологічні рішення для проведення поточного та підсумкового контролю знань студента (наприклад, анонімне електронне тестування із випадковим набором запитань із персональною авторизацією студента в системі).
- Створити електронний репозитарій усіх наукових робіт студентів, який дасть змогу автоматизовано виявляти збіги нових робіт із роботами минулих років та попередить можливість повторного подання тих самих робіт "за хабар".
- Планувати навчальні програми із залученням іноземців, особливо тих, хто не володіє на достатньому рівні українською мовою, таким чином, щоб це не створювало надмірного навантаження для викладачів і не породжувало нерівності в оцінюванні між студентами-іноземцями та українськими студентами.
- Враховувати в навантаження викладачів додаткову роботу зі студентами-іноземцями.
- Розглянути можливість прийняття проміжного та підсумкового контролю знань в іноземних студентів викладачами, які не проводили заняття в межах цієї дисципліни.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків в сфері наукової діяльності закладу вищої освіти

- Наскільки це можливо, автоматизувати процедуру прийому та оформлення документів абітурієнтів до аспірантури/докторантури. Наприклад, шляхом заповнення електронних форм через централізовану автоматизовану систему.
- Затвердити та завчасно оприлюднювати якомога чіткіші та диференційовані критерії оцінювання усних та письмових відповідей вступників до аспірантури/докторантури. Де це можливо, запровадити електронне екзаменування.
- Запровадити автоматизовану систему оцінювання та проведення вступних екзаменів в аспірантуру/докторантуру.
- Забезпечити відеофіксацію захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня та оприлюднення цих записів на офіційному вебсайті закладу освіти (за винятком наукових робіт, які містять інформацію з обмеженим доступом або державну таємницю).
- Здійснювати контроль за формуванням наукових збірників та забезпечити технічну можливість відстеження змін редакцій такого збірника після його затвердження.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних з призначенням, переведенням, звільненням і заохоченням персоналу ЗВО

- Розробити окремі політики щодо запобігання конфлікту інтересів посадових осіб, викладачів та співробітників закладу освіти з наданням роз'яснень вимог Закону України «Про запобігання корупції» та порядку дій посадових осіб у випадку його настання.
- Включити до порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад в закладі освіти норми про порядок проведення апеляції результатів конкурсу.
- Розробити систему критеріїв оцінювання роботи (рейтингування) науково-педагогічного персоналу Університету та запровадити щорічне рейтингування НПП.
- Розглянути можливість включення у систему рейтингування критерію, який буде сформований за результатами анонімного опитування студентів щодо оцінювання роботи кожного викладача.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків в сфері адміністративно-господарської діяльності ЗВО

- Розробити механізм залучення антикорупційного уповноваженого до процесу оцінки контрагентів закладу освіти. До прикладу, участь уповноваженого у роботі комісії або робочої групи з перевірки контрагентів.
- Розробити (або переглянути чинну) внутрішню політику з проведення закупівель, яка повинна визначати: детальну регламентацію прав та обов'язків відповідальних осіб закладу освіти за порядок проведення закупівель, систему контролю за прийняттям рішень, механізм перевірки тендерної документації в частині дотримання вимог до контрагентів, запобігання конфлікту інтересів, предмета закупівлі, завищення ціни тощо із залученням уповноваженої особи із запобігання та виявлення корупції; механізм залучення антикорупційного уповноваженого до процесу оцінки контрагентів.
- Антикорупційному уповноваженому надати функції візування / антикорупційної експертизи проєктів актів (наказів / розпоряджень) та здійснення контролю і координації підвідомчих закладу вищої освіти юридичних осіб.
- Публікувати на офіційному вебсайті закладу вимоги щодо відбору контрагентів для укладення договорів оренди майна, включаючи вимоги щодо уникнення конфлікту інтересів.
- У випадку оренди майна для надання послуг, що стосуються усіх або більшості учасників освітнього процесу (харчування, поліграфічні послуги, дозвілля) — публікувати вимоги щодо якості надання таких послуг (ціна, доступ до послуг тощо).
- Публікувати на вебсайті закладу освіти річні плани закупівель та звіти щодо проведених закупівель і відповідному періоді (пів року або рік).
- Залучати антикорупційного уповноваженого до моніторингу плану закупівель за результатами завершення закупівельного періоду, що проводиться структурним підрозділом закладу освіти, який відповідає за дотримання законодавчих норм закупівельної діяльності.
- Автоматизувати дані про кількість та опис місць для поселення в гуртожитки та регулярно оновлювати такі дані (наприклад, по завершенню кожного семінарного періоду, випуску / набору магістрів на різні спеціальності).
- Розглянути можливість створення системи електронної черги на поселення в гуртожиток або аналогу такої системи, де студент(к)и зможуть реєструватися та бачити свій порядковий номер в черзі. Пільгові категорії студентів можуть перебувати у закритих списках, при цьому, інші зможуть бачити лише загальну кількість заброньованих місць для пільгових категорій.

Рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних з партнерством ЗВО з об'єднаннями громадян, благодійними фондами, органами державної влади та місцевого самоврядування

- Розробити порядок формування та використання благодійних внесків, чітко визначити заходи контролю за надходженням коштів або матеріальних цінностей та формат публічного звітування за надходження та використання коштів з таких фондів.
- Розробити внутрішні політики співпраці з політичними партіями та громадськими організаціями, де передбачити положення щодо виявлення та врегулювання конфлікту інтересів та публічно зробити заяву, що примус студентів та викладачів до участі у політичних заходах заборонений.

ДОДАТОК 1.

ВДАЛІ ПРАКТИКИ МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Описані практики дослідницька група проекту виявила під час моніторингу п'яти пілотних університетів, які зголосилися на участь: Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова (м. Миколаїв), Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.), Державний університет економіки і технологій (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.), Університет державної фіскальної служби України (тепер — Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.), Донецький національний університет ім. В.Стуса (м. Вінниця).

На нашу думку, рішення закладу вищої освіти долучитися до такого комплексного проєкту, який передбачав антикорупційне навчання, взаємоінтеграцію персоналу (антикорупційного уповноваженого, викладачів юридичних клінік та інших фахівців) і здобувачів освіти, контекстуальне оцінювання корупційних ризиків, складання та впровадження плану їх мінімізації — вже саме по собі є однією із найважливіших вдалих практик на шляху до запобігання корупції у ЗВО.

Водночас нам вдалося дослідити як вже існуючі вдалі практики, так і ті, що їх впровадили як частину плану мінімізації корупційних ризиків після проведеного моніторингу.

ПРИКЛАДИ ВДАЛИХ ПРАКТИК, ЯКІ ІСНУВАЛИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГІВ

1 Спрощення взаємодії зі студентами за допомогою створення Центру студентських комунікацій

Короткий опис: з 2018 року в університеті впроваджується програма “Інститут для студента”, в рамках якої всі питання взаємодії зі студентами передані Центру студентських комунікацій. В Центрі студенти отримують усі послуги щодо навчального процесу, оплати за навчання, будь-яких проблемних питань, які раніше вирішувались у деканатах, відділі кадрів та бухгалтерії. Фахівці Центру працюють в режимі “open office” і не закріплені за факультетами чи спеціальностями. Центр обслуговує студентів усіх факультетів щодо видачі довідок, консультацій з питань оплати навчання, перескладання заборгованостей тощо.

Університет: Державний університет економіки і технологій (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.).

Зниження корупційних ризиків: надання всіх послуг студентам в єдиному підрозділі зменшує взаємодію викладач/співробітник/студент і, відповідно, знижує ризик корупційного посередництва співробітників під час сесії та ризик корупції під час видачі довідок, відомостей/бігунків, надання інших послуг студентам.

2 Регулярне електронне анонімне оцінювання якості викладання

Короткий опис: з 2018 року в університеті запроваджена електронна анонімна система оцінювання. Система пройшла шлях від гугл-форми, яку заповнювали студенти по завершенню вивчення дисципліни, до використання повноцінної платформи: <https://umsys.com.ua/>.

Після останнього за розкладом заняття з курсу, студент(к)и отримують листа на корпоративну скриньку із посиланням на оцінювання. Відповіді узагальнює відділ із забезпечення якості освіти та передає зведені результати у відповідні підрозділи. Викладач може бачити показники оцінювання своєї якості викладання у персональному кабінеті на цій же платформі. Іншим учасникам освітнього процесу також доступна інформація із профілю оцінки викладача.

Університет: Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.).

Зниження корупційних ризиків: автоматизація процесу оцінювання якості викладання зменшує можливість формального залучення викладачів, а також рівня

їх недоброочесності й, відповідно, знижує ризик корупції впродовж усього процесу навчання.

3 Розділення посади ректора та голови вченої ради

Короткий опис: вчена рада закладу вищої освіти — це орган, який приймає рішення щодо ключових питань діяльності такого закладу: визначення стратегії розвитку, ухвалення фінансових планів та затвердження фінансових звітів тощо. До прийняття у 2014 році нової редакції Закону України “Про вищу освіту” головою вченої ради мав бути виключно керівник вищого навчального закладу. За чинним законодавством, головою може бути й інший співробітник. Це питання вирішує сама вчена рада.

Університети: Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова (м. Миколаїв), Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.), Донецький національний університет ім. В.Стуса (м. Вінниця).

Зниження корупційних ризиків: розділення повноважень керівника закладу вищої освіти та голови вченої ради цього закладу, принаймні формально, знижує централізований одноосібний вплив на прийняття важливих рішень.

4 Запровадження в освітній процес електронної системи навчання

Короткий опис: електронне навчання (e-learning) — це навчання побудоване на інформаційних та телекомунікаційних технологіях. Комплексні програмні рішення дозволяють ефективно організувати дистанційне навчання, забезпечити автоматизоване оцінювання як проміжного (ведення електронного журналу обліку успішності студентів, проведення модульних робіт, прийом індивідуальних та самостійних робіт), так і семестрового контролю знань студентів. Рішення, яку обрати платформу для запровадження електронного навчання є елементом автономії закладу вищої освіти. У досліджених університетах навчання організоване за допомогою таких систем: платформа LMS Moodle, Google Classroom, електронна система для приймання екзаменів Zellus (власна розробка університету).

Університети: Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.), Донецький національний університет ім. В.Стуса (м. Вінниця), Державний університет економіки і технологій (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.), Університет державної фіскальної служби України (тепер - Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.).

Зниження корупційних ризиків: запровадження електронної системи навчання знижує людський фактор під час відносин “викладач-студент”, підвищує прозорість освітнього процесу та відповідно знижує ймовірність корупції в освітньому процесу в цілому.

5 Ротація викладачів під час оцінювання студентів

Короткий опис: кілька років тому в університеті запровадили систему, за якої напередодні сесії рандомно замінюють викладачів, які приймають підсумкові іспити. Це викладачі, які не викладають цей предмет та не працювали раніше з певною групою. Вони не оцінюють знання студентів, а лише модерують цей процес (роздають екзаменаційні білети, шифрують їх), при цьому всі завдання в білетах є тестовими, а перевірка цих тестів проводиться автоматизовано (за зразком ЗНО). Тестові завдання для студентів викладачі-модератори отримують безпосередньо перед іспитом.

Університет: Державний університет економіки і технологій (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.).

Зниження корупційних ризиків: проведення процедури підсумкового оцінювання “зовнішніми” викладачами — тобто тими, які не викладали та не оцінювали студентів під час курсу, дозволяє мінімізувати один із найбільш поширених корупційних ризиків у процесі навчання. За такої системи оцінювання викладачі мають значно менше можливостей для вчинення порушення принципів академічної доброчесності, наприклад, надати завчасно правильні відповіді студентам.

6 Врегулювання процедури завантаження звітів проходження практики

Короткий опис: до 2021-2022 навчального року звіти про проходження різних видів практики під час навчання подавалися виключно у паперовій формі у деканат чи відповідну кафедру. Потенційно, це дозволяло використовувати звіти за попередні роки (різним категоріям учасників освітнього процесу, залежно від ситуації та мети), оскільки “вручну” було майже неможливо знати подібність таких звітів.

На початку осені 2022 року до університетського положення про проходження практики внесли зміни і зобов'язали усіх здобувачів освіти завантажувати звіти через систему Moodle, яка має вмонтовану опцію автоматичної перевірки документу на плагіат за допомогою системи Unicheck.

На час складання цього звіту ця практика вже запрацювала і студенти завантажують свої звіти про проходження практики через автоматизовану систему.

Університет: Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.).

Зниження корупційних ризиків: обов'язковість перевірки звітів про проходження практики студентами є запобіжником від реалізації корупційних ризиків як для викладачів чи співробітників закладу вищої освіти (наприклад, лаборантів), так і для самих здобувачів. Ця процедура значно ускладнює можливість підміни звіту, "заміни титулки" тощо.

ПРИКЛАДИ ВДАЛИХ ПРАКТИК, ЯКІ УНІВЕРСИТЕТИ ВПРОВАДИЛИ ПІСЛЯ ПРОВЕДЕНОГО МОНІТОРИНГУ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ

1 Включення антикорупційного напрямку до стратегії розвитку закладу вищої освіти

Короткий опис: після проведення моніторингу на визначення корупційних ризиків, в університеті внесли зміни до стратегії розвитку закладу на наступний період. Ці зміни визначають антикорупційну діяльність серед пріоритетних завдань діяльності закладу.

Університет: Національний університет "Острозька академія" (м. Острог, Рівненська обл.).

Зниження корупційних ризиків: включення антикорупційних політик до стратегічних документів закладу вищої освіти сприяє зміцненню антикорупційної культури та культури доброчесності університету. Це, своєю чергою, є основою для конкретизації таких політик в інших внутрішніх актах та запровадження механізмів реалізації конкретних кроків, які б допомагали знижувати корупційні ризики.

2 Регулярне анонімне опитування щодо корупційних ризиків

Короткий опис: до плану роботи відділу з питань запобігання та виявлення корупції включене проведення не рідше одного разу на пів року анонімного опитування. Також внесли відповідні зміни до внутрішніх положень та передбачили проведення анонімного анкетування учасників освітнього процесу щодо оцінки корупційних ризиків в університеті.

Університет: Університет державної фіскальної служби України (тепер — Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.).

Зниження корупційних ризиків: запровадження анонімного регулярного опитування учасників освітнього процесу щодо корупційних ризиків дозволяє оперативно виявляти та реагувати на такі ризики, знаходячи способи для їх мінімізації.

3 **Забезпечення прозорості процедури переведення студентів з контрактної форми навчання на бюджету**

Короткий опис: після проведення моніторингу на визначення корупційних ризиків, в університеті доопрацювали внутрішні документи, які регулюють порядок та процедуру переведення здобувачів вищої освіти з однією на іншу форму навчання. Відповідно, внесли зміни, якими передбачили необхідність оприлюднення процедури та результатів такого переведення на сайті університету.

Для цього на сайті створили окрему вкладку для розміщення відповідної інформації.

Університети: Університет державної фіскальної служби України (тепер — Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.).

Зниження корупційних ризиків: запровадження прозорої системи та оприлюднення інформації про процедуру та фактичне переведення студентів з контрактної на бюджетну форму навчання забезпечує більш ефективний контроль за цим процесом, а отже — знижує ймовірність настання корупційних ризиків, пов'язаних із таким переведенням.

4 **Цифровізація процесу складання академічної заборгованості**

Короткий опис: в університеті запровадили електронний формат складання академічної заборгованості. Зокрема, у міжсесійний період 2021-2022 навчального року студенти, як поновлюються або переводяться на іншу форму навчання, складають академічну заборгованість за допомогою Google Class, MOODLE та MS Teams. Це дозволяє зберігати відповіді здобувачів та здійснювати відеозапис процесу складання предметів.

Університет: Донецький національний університет ім. В. Стуса (м. Вінниця).

Зниження корупційних ризиків: складання академічної заборгованості є одним із найменш врегульованих процесів у організації навчання в ЗВО. Відеофіксація здачі відповідного предмету є інструментом контролю за тим, чи дійсно здобувач на належному рівні засвоїв предмет, а викладач обґрунтовано поставив йому оцінку. Це знижує рівень можливих зловживань у цьому процесі.

5) **Забезпечення прозорості та відповідності процедур публічних закупівель**

Короткий опис: на сайті Державного податкового університету створили окрему вкладку «Публічні закупівлі», де розміщується інформація про «спрошені процедури», «договірні процедури», «відкриті торги», які проводить заклад освіти. Обов'язок здійснювати перевірки контрагентів при проведенні публічних закупівель на предмет можливих корупційних ризиків покладено на Комісію з оцінки корупційних ризиків та моніторингу антикорупційної програми.

Також в лютому 2022 року внесли зміни у план роботи відділу з питань запобігання та виявлення корупції, відповідні посадові інструкції його співробітників та Антикорупційну програму на 2022-2024 рік. Тепер співробітники відділу можуть проводити вибірковий контроль за процесами публічних закупівель.

У Національному університеті «Острозька академія» також підготували оновлення внутрішніх процедур контролю за проведенням публічних закупівель. Цей механізм передбачає наступне: аналіз контрагентів проводить Уповноважений з питань антикорупційної діяльності у співпраці із юридичним відділом та уповноваженою особою із закупівель. Під час підготовки договору Уповноважений з антикорупційної діяльності перевіряє відповідність вимог договору антикорупційному законодавству, юридичний відділ та уповноважена особа із закупівель здійснюють первинну роботу із написання договору, аналіз статутних документів, наявність дозвільних документів та оцінюють істотні умови підписання.

Університети: Університет державної фіскальної служби України (тепер — Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.), Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.).

Зниження корупційних ризиків: доступ до інформації про публічні закупівлі, які здійснює заклад вищої освіти, належна перевірка його контрагентів, дозволяє запобігати потенційним зловживанням у сфері розпорядження майном університету, закупівель у підставних контрагентів чи закупівлі непотрібних товарів, або ж закупівель за заниженими чи завищеними цінами тощо.

6 Цифровізація процесу проходження практики

Короткий опис: на сайті університету створили окрему вкладку, на якій розміщена інформація про договори закладу освіти із різними організаціями чи компаніями, на базі яких студенти можуть пройти практики. Ця інформація дає змогу студентам вільно обрати найбільш бажаний варіант та уникнути ситуацій, коли за рекомендацію для проходження практики у певного стейкхолдера можуть вимагати неправомірну вигоду.

Університети: Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова (м. Миколаїв).

Зниження корупційних ризиків: можливість для студентів вільно та за прозорою процедурою обирати базу практики допоможе уникнути додаткових корупційних ризиків, пов'язаних із влаштуванням до певного, більш привабливого стейкхолдера.

7 Врегулювання навчання іноземних студентів

Короткий опис: з 1 липня 2022 року у Національного університету “Острозька академія” запроваджується комплексний іспит для іноземних студентів з української мови. На сайті НаУОА оприлюднено вимоги до вступу іноземних студентів та до 1 липня 2022 року буде розміщено програми курсів української мови та програму мовного екзамену для іноземних абітурієнтів. Також буде додано критерії обліку навантаження викладачів, із врахуванням додаткової роботи зі студентами-іноземцями, зокрема щодо додаткових роз'яснень та консультативної підтримки.

Університет: Національний університет “Острозька академія” (м. Острог, Рівненська обл.).

Зниження корупційних ризиків: комплексний підхід щодо інформування про умови навчання для іноземних студентів та унормування оплати і навантаження викладачів, які працюють з такими студентами допоможе уникнути потенційних корупційних ризиків, зокрема — вступ на навчання, виставлення оцінок в обмін на неправомірну вигоду.

8 Електронна система поселення у гуртожитках

Короткий опис: із 01 липня 2023 року планується створити систему електронних черг на поселення в гуртожиток, яка міститиме дані щодо кількості місць

та їх опис з регулярним оновленням таких даних. Студенти матимуть можливість самостійно зареєструватися в такій системі і отримувати свій порядковий номер в черзі. Щодо пільгових категорій студентів, то передбачається можливість перебування у “закритих списках”, при цьому інші користувачі можуть бачити лише загальну кількість заброньованих місць для пільгових категорій.

Університет: Національний університет “Острозька академія” (м. Острог, Рівненська обл.).

Зниження корупційних ризиків: створення електронної системи поселення в гуртожитки не лише спростить цей процес та зробить його більш зручним для потенційних мешканців, але й допоможе усунути низку корупційних ризиків, пов'язаних з отриманням дозволів на поселення, “просування” у черзі тощо.

